

De val van ‘koning’ Wijnkoop

‘Voor hen is de groote moeilijkheid: hoe “de koning” weg te krijgen. – Vooral, omdat hij nu feitelijk aldoor toegeeft. Noodig is: een konflikt, dat ook naar buiten blijkt, met de oppositie. Wie helpt ons daaraan?’¹ In haar brief aan Sneevliet sloeg Roland Holst de spijker op de kop. Nadat de door Neumann en Woog geïnstigeerde groep-Manuel aan het einde van 1924 gestalte had gekregen, drong de noodzaak van een krachtmeting met de partijleiding zich meer op. Twee terreinen kwamen daarvoor in aanmerking. In de internationale arena leek de strijd tegen het trotskisme de oppositie aanknopingspunten te bieden voor een aanval op Wijnkoop en Van Ravesteyn. In eigen land zou de kandidaatstelling voor de Tweede-Kamerverkiezingen van juli 1925 ongetwijfeld tot een botsing leiden. Geheel onverwachts gaf Wijnkoop echter zelf de oppositie munitie in handen voor het startschot van het offensief. In november 1924 wekte hij in de Tweede Kamer de indruk voorstander te zijn van een samengaan van SDAP en CPH. De groep-Manuel greep meteen deze *faux pas* aan.

In Moskou leek de situatie voor de oppositie veelbelovend. Manuel en de zijnen konden rekenen op steun uit het Komintern-apparaat: Woog en Neumann meenden dat het de hoogste tijd was doortastend op te treden tegen de partijleiding. De aanval zou kunnen plaatsvinden op de vijfde zitting van de Erweiterte Exekutive, die voor het voorjaar van 1925 op de agenda stond. Als lid van het ЕККИ was Wijnkoop hiervoor uitgenodigd. Van Reesema liet vanuit de Sovjet-Russische hoofdstad optimistische geluiden horen over de kansen voor de oppositie. In januari 1925 schreef hij dat de politieke stemming nog altijd ‘links’ was.²

Een paar maanden later waaide de wind evenwel uit een andere hoek. Tijdens de Erweiterte Exekutive kwam Zinovjev wat terug op zijn linkse exercities van het vijfde wereldcongres. De Komintern-voorzitter kondigde het leerstuk af van de ‘relatieve kapitalistische stabilisatie’. Zinovjev erkende opnieuw dat het revolutionaire proces als gevolg van het economische herstel in de kapitalistische wereld stagneerde – en dat dit geen korte adempauze was, maar meer iets van lange duur. De consequentie was een hernieuwde nadruk op de eenheidsfronttactiek. De gevolgen voor de secties waren nu anders dan in de zomer van 1924, aldus Carr. Het plenum ‘foreshadowed a rejection of those Leftist leaders of foreign communist parties whose authority had been so enthusiastically endorsed by the fifth congress’. Bij hun komende afzetting speelden ook de tegenvallende resultaten van de ‘linkse’ partijleiders een rol: in Duitsland, Frankrijk en Tsjecho-Slowakije boette de communistische partij behoorlijk aan invloed in, zowel in de vakbeweging als onder de kiezers.³

Groep-Manuel zoekt steun bij Roland Holst en Sneevliet

In de laatste maanden van 1924 zocht de groep-Manuel naar bondgenoten in de strijd met Wijnkoop, met als doel een meerderheid in de partij te verwerven. Twee coalities lagen voor de hand: met de communistische leiders van het NAS en met de gematigde vleugel van de BKSP, dat wil zeggen Roland Holst. Van een leien dakje ging dit niet: het lag deze gesprekspartners nog vers in het geheugen dat met name Van Lakerveld en Manuel zelf zich als slippendragers van Wijnkoop tegen hen hadden gekant.

Met Roland Holst had Neumann tijdens zijn verblijf in Nederland een gesprek gehad.⁴ Aan de Komintern-leiding meldde hij dat de dichteres zich bereid had getoond terug te keren naar de CPH. Neumann stelde voor Zinovjev een persoonlijke brief aan Roland Holst op om haar een handje te helpen. 'Wir würden es sehr bedauern, wenn Sie ... noch weiterhin den Reihen unserer holländischen Sektion fernbleiben', aldus de Komintern-voorzitter, 'trotz aller Ihrer Bedenken gegen die heutige Führung der CPH und ihre politische Linie'.⁵

Deze bezwaren waren echter voor Roland Holst onoverkomelijk, zo bleek Manuel en Hammer toen zij met haar over een eventuele terugkeer spraken – een bijeenkomst overigens waarvan BKSP-voorzitter De Kadt niets wist.⁶ Eerst moesten Wijnkoop en de zijnen het veld hebben geruimd, voordat zij weer naar de CPH terug wilde gaan. Om het vertrek van de oude leiding te bewerkstelligen, wilde zij wel achter de schermen met de groep-Manuel samenwerken.⁷

Roland Holst voerde haar toezegging meteen uit: in *de Kommunist* sprak ze haar sympathie uit voor de interne oppositie in de CPH en riep ze op tot samenwerking. Binnen de BKSP stuitte dit pleidooi op weerstand, in de eerste plaats bij De Kadt. Volgens hem suggereerde Roland Holst dat de Bond zich beter kon ontbinden en binnen de CPH tegen Wijnkoop c.s. strijden. Het hoofdbestuur van de BKSP verklaarde dat van een eventuele hereniging met de CPH pas sprake kon zijn wanneer Moskou de 'rechtse' politiek van de partijleiders had veroordeeld en deze hun functies had ontnomen – een opstelling die Roland Holst formeel eveneens onderschreef. Ten aanzien van de oppositie wilde de BKSP-leiding niet meer dan een 'welwillende, afwachtende houding' aannemen.⁸

Het overleg tussen de groep-Manuel en de communistische leiders van het NAS verliep stroever, vanwege het vele oud zeer tussen de betrokkenen. De bedoeling was ten minste tot een normalisering van de officiële betrekkingen tussen CPH en NAS te komen, want Hammer en Manuel vreesden dat Wijnkoop van de slechte verstandhouding zou profiteren. Sneevliet, Bouwman en Brandsteder hielden echter onwrikbaar vast aan hun eis dat eerst het driemanschap door de Komintern uit de CPH-leiding moest zijn gezet, voordat de relatie verbeterd konden worden. Steun voor de groep-Manuel zat er dan ook voorlopig niet in. Niettemin sprak Sneevliet zijn vertrouwen uit in Manuel: hij zag hem als de toekomstige partijsecretaris.⁹

Sneevliets stellingname ten aanzien van de groep-Manuel verschilde niet veel

van die van Roland Holst, alhoewel deze laatste wat hulpvaardiger was. Beiden wilden maximale druk op Moskou uitoefenen om de Komintern te bewegen Wijnkoop en Van Ravesteyn als kamerkandidaten en partijleiders te laten vallen. Dit kwam ook tot uiting in het antwoord van Roland Holst aan Zinovjev, dat zij samen met Sneevliet opstelde. De kern ervan was dat met het heengaan van het driemanschap de zegeningen op de CPH zouden neerdalen: een goede samenwerking met het NAS en de terugkeer van een groot deel van de BKSP-aanhang.¹⁰

Labour Party

De geringe steun waarvan de groep-Manuel zich wist te verzekeren, weerhield haar er niet van de frontale aanval op Wijnkoop en Van Ravesteyn te zoeken. De gelegenheid tot een conflict met de partijleiding deed zich voor toen Wijnkoop zich in november 1924 in de Tweede Kamer vergaloppeerde. In een rede wekte de partijvoorzitter de indruk voorstander te zijn van het organisatorisch samengaan van SDAP en CPH in 'een partij van den arbeid ... die alle arbeiders omvat, ook die van uiterst links'. In zo'n partij, die in de richting ging van de Britse Labour Party, moesten de communisten kernen vormen om haar 'voort te zwepen'. Bij deze denkbeelden sloot Van Ravesteyn zich een paar dagen later in *de Tribune* aan.¹¹

De opstelling van de twee partijleiders, die haaks stond op het enkele maanden eerder door de Komintern afgekondigde eenheidsfront 'van onderop', deed veel stof opwaaien. De Kadet beschouwde Wijnkoops suggestie als een flagrante schending van het 'revolutionaire parlementarisme' en herinnerde daarbij aan het eerdere aanbod van de CPH aan de SDAP samen een arbeidersregering te vormen. Hammer bestempelde de uitlatingen als uitgesproken 'liquidatorisch' en 'opportunistisch'. Bovendien had Wijnkoop de leidende partijorganen niet ingelicht en daarmee, geheel tegen de regels in, de fractie boven het partijbestuur gesteld.¹² Van Ravesteyn deed zijn best de brand te blussen. Hij gaf toe dat verzuimd was de kwestie van tevoren in de partij te bespreken, en dat Wijnkoop in de Tweede Kamer wellicht wat duidelijker had kunnen formuleren. Volgens de Rotterdammer had de CPH-voorzitter echter niet zijn voorkeur voor een arbeiderspartij uitgesproken. Anders dan in zijn eerdere artikel in *de Tribune*, bestempelde Van Ravesteyn zo'n partijformatie voor Nederland als een 'fata morgana'.¹³

De tegenstanders van de partijleiding namen daarmee geen genoegen. Samen met Hammer stelde Manuel een afkeurende resolutie op. Deze werd eind november besproken op een zitting van het partijbestuur, die tot diep in de nacht duurde. Het tweetal stelde voor dat het partijbestuur de verantwoordelijkheid afwees voor de uitspraken van Wijnkoop en Van Ravesteyn, en dat de partijraad de consequenties voor de beide kamerleden zou bekijken. Het was hun bedoeling dat daar de koppen van de partijleiders zouden rollen. Tijdens de vergadering ontkende Wijnkoop opnieuw heftig dat hij zich positief over een Nederlandse Labour Party zou hebben uitgelaten. Hij meende dat zijn tegenstanders spijkers op laag water zochten. Het

partijbestuur, waarin de Wijnkoop-aanhangers de meerderheid hadden, verwierp Manuels resolutie.¹⁴

Een tweede poging van Manuel om het partijbestuur Wijnkoop en Van Ravesteyn te laten veroordelen, mislukte door toedoen van zijn geestverwant Van Lakerveld.¹⁵ Toen tijdens een bestuursvergadering de discussie muurvast zat, kwam deze plotseling met enkele appaiserende amendementen op de proppen. Het gevolg was een resolutie waarin wel de staf over Wijnkoops solistische optreden werd gebroken, maar niet over zijn uitlatingen in de Tweede Kamer. In nogal cryptisch geformuleerde bewoordingen stelde Van Lakerveld voor dat het partijbestuur de verantwoordelijkheid afwees 'voor de uitlegging, dat ... de rede van p.g. Wp. en het genoemde artikel van p.g. v.R. voor opportunistische uitlegging vatbaar is'. Wijnkoop greep meteen deze uitweg aan en verklaarde zich akkoord met de gewijzigde resolutie, waarna deze werd aangenomen.¹⁶ Hij ontsnapte zo aan een duidelijke veroordeling, die zijn positie tegenover Moskou zou hebben geschaad.

Weinig steun uit Moskou

Dat Wijnkoop de dans had weten te ontspringen, betekende een tegenslag voor de groep-Manuel. Veel ernstiger dan deze nederlaag was het feit dat de Komintern-top de nieuwe oppositie in de Labour Party-kwestie niet te hulp was gekomen, ondanks het dringende verzoek van Hammer aan Moskou zich duidelijk tegen het leidende tweetal uit te spreken. Hij twijfelde er geen ogenblik aan dat zijn verzoek zou worden ingewilligd. 'Dieser Moment scheint mir günstig und deshalb haben wir den Vorstoss gemacht, der sicher von der ЕК[К] unterstützt werden wird', zo schreef hij aan Neumann.¹⁷

Moskou reageerde echter tamelijk lauw. Begin december boog het Sekretariat zich over de affaire. Het besloot een reeds ingestelde commissie voor de СРН waarvan onder meer Woog en Neumann deel uitmaakten, te versterken met kopstukken als Kun en Kuusinen. Zij moesten de kwestie verder bestuderen. Kort daarop bracht Neumann over de Labour Party-affaire verslag uit aan het ЕКК.¹⁸ Evenals Hammer verzocht hij zijn superieuren de handelwijze van Wijnkoop en Van Ravesteyn zeer scherp te veroordelen. De Komintern-top wilde echter niet zover gaan. Secretaris Kuusinen schreef het СРН-bestuur dat het ЕКК 'mit Erstaunen' kennis had genomen van de opvattingen van beide partijleiders. Het thema van de eenheid vond de Komintern-leiding een zeer belangrijk probleem, waarover met de СРН nader van gedachten moest worden gewisseld. Zij nodigde om die reden Wijnkoop én Manuel uit direct naar Moskou te komen.¹⁹

De strafexpeditie die de groep-Manuel, Hammer en Neumann in gedachten hadden tegen Wijnkoop en Van Ravesteyn, liep zo al in de eerste aanval vast. Belangrijker dan de blunder die Van Lakerveld had begaan was het feit dat de Komintern-leiding niet bereid was Wijnkoop in staat van beschuldiging te stellen, ofschoon zij zijn optreden wel laakte. Moskou hield vast aan de gedragslijn die het

tot dan toe had gevolgd: het inviteren van de exponenten van de verschillende stromingen in de partij naar Moskou, met als doel de eenheid in de partij te bewaren.

De twee Nederlandse genodigden hadden echter geen zin om spoorsslags naar Moskou af te reizen. Manuel bleef tot ergernis van Woog thuis omdat hij zijn baan bij een bank niet wilde riskeren.²⁰ Wijnkoop besloot na overleg met Ceton en Van Ravesteyn een verdragingsstactiek te volgen. De Komintern kreeg te horen dat er geen geld in de partijkas was. Moskou maakte vervolgens geld over en Kuusinen liet Wijnkoop weten dat hij zo spoedig mogelijk moest komen. De CPH-voorzitter gaf aan deze oproep echter voorlopig geen gehoor.²¹

Trotskisme

Een ander punt waarop de groep-Manuel de strijd met Wijnkoop aanbond, was het trotskisme. De campagne tegen deze 'deviatie' was een van de belangrijkste onderdelen geweest van het vijfde wereldcongres. In de herfst van 1924 werd deze strijd verder opgevoerd. Met enkele nieuwe publicaties joeg Trotski zijn tegenstanders Zinovjev, Kamenev en Stalin weer op stang. Begin 1925 ontnam de RCP Trotski zijn functie als volkscommissaris van Oorlog en daarmee de leiding over het Rode Leger. Het centraal comité van de RCP nam een resolutie aan waarin het Trotski's theorie van de 'permanente revolutie' veroordeelde. Dit leerstuk benadrukte dat het welslagen van de Oktoberrevolutie afhing van de wereldrevolutie en dat het kleine Russische proletariaat vanwege het grote overwicht van de boerenmassa's gedwongen was aansluiting te zoeken bij de Europese arbeidersklasse. De Komintern had dan ook beter de revolutionaire mogelijkheden in Duitsland moeten uitbuiten. Tegenover Trotski's pessimistische doctrine plaatste Stalin in deze periode de optimistische visie van het 'socialisme in één land'. Deze ging ervan uit dat de opbouw van het socialisme in de internationaal geïsoleerde Sovjet-Unie wél mogelijk was, los van het succes van de wereldrevolutie. Dit perspectief sprak de communistische kaders meer aan dan de onzekere toekomst van Trotski.²²

In Nederland dacht zowel de partijleiding als de groep-Manuel dat men de ander in Moskou in diskrediet kon brengen wanneer de tegenstander in verband kon worden gebracht met de in ongenade gevallen bolsjewistische leider. Beide partijen doken daarop in de partijhistorie, op zoek naar argumenten om elkaar met terugwerkende kracht als trotskist te verketteren. De oppositie brandmerkte Wijnkoop en Van Ravesteyn met dit etiket, terwijl dit tweetal de met Manuel samenspannende Roland Holst als 'de Hollandsche Trotsky' afschilderde.²³ Deze laatste had evenals Sneevliet enige reden om zich op dit terrein wat ongemakkelijk te voelen: hun sympathie voor de in ongenade gevallen Sovjet-leider was welbekend.

De strijd tegen het trotskisme was in de CPH maar moeizaam op gang gekomen. Wijnkoop had na zijn terugkeer uit Moskou als gevolg van zijn ziekte dit thema niet in *de Tribune* aan de orde kunnen stellen.²⁴ Pas in oktober sprak hij zich in negatieve zin uit. Wijnkoop veroordeelde het feit dat Trotski zich aan het hoofd had gesteld

van de oppositie tegen de 'Leninistische leiding' van de RCP en dat hij meer democratie in partij en staat eiste. Ook keurde hij Trotski's pessimisme over de NEP af. De Nederlandse partijvoorzitter zag in hem echter niet de grote boeman: 'Het spreekt vanzelf, dat aan Trotsky's brein niet al de verkeerdheden ontsproten zijn, die in zijn naam verder gedragen zijn.'²⁵

In het algemeen schonk *de Tribune* maar weinig aandacht aan Trotski. Deze verwaarlozing door de CPH van het thema dat de gemoederen in de Komintern zeer bezighield, stoorde Hammer. De Duitser was hiervoor echter medeverantwoordelijk, want hij was zelf nog druk doende zich in de gevaren van het trotskisme te verdiepen. Door deze zelfstudie waren hem inmiddels de schellen van de ogen gevallen: 'Trotzdem ich für Trotzki grosse Sympathie habe auf Grund seiner anerkannten revolutionären Leistungen, begreife ich jetzt erst durch die Aufrollung seiner ganzen Vergangenheit und seine Rolle, über die bis jetzt geschwiegen würde, während der russischen Revolution, dass er nicht auf dem Boden der bolschewistischen Grundsätze und Partei steht, so wie es die Beschlüsse der Komintern verlangen.'²⁶

Gewapend met deze kennis kaartte Hammer het verzuim aan bij Wijnkoop, maar deze gaf niet thuis. De CPH-leider meende dat er afgezien van Roland Holst in zijn partij over Trotski geen meningsverschil bestond. Hammer wendde zich vervolgens tot Manuel. Op diens voorstel nam het partijbestuur een resolutie aan waarin Trotski – zoals te verwachten viel – werd veroordeeld. Het partijbestuur hoopte dat de komende Erweiterte Exekutive Trotski scherp terecht zou wijzen, en sprak haar 'unerschütterlichen Vertrauen in der alten Garde des Bolschewismus' uit.²⁷

De anti-trotskisten Wijnkoop en Van Ravesteyn

Inmiddels had Wijnkoop ingezien dat het niet verstandig was de anti-trotskistische campagne te veel aan de groep-Manuel over te laten. Nog voordat de resolutie was aangenomen, had de partijvoorzitter op een partijbijeenkomst in Amsterdam Trotski's 'anti-bolsjewistische' opstelling vóór het jaar 1917 breed uitgemeten. Ook deed hij het voorkomen of Trotski eigenlijk de vrede van Brest-Litovsk niet had gewild – een vrede waarover toentertijd Van Ravesteyn en Wijnkoop zelf ook grote reserves hadden gehad. Hammer briefde de rede van Wijnkoop meteen door aan Moskou en moest daarbij toegeven dat deze zich 'sehr scharf' had uitgesproken.²⁸

Wijnkoop porde ook Van Ravesteyn op meer aandacht aan Trotski te besteden. Zijn Rotterdamse kompaan antwoordde een stuk te zullen schrijven voor *Inprekorr*, 'waarin ik hem [Trotski] zeer fel aanval, in verband met de figuur HRH [Roland Holst]. Op die wijze slaan we er misschien nog voordeel uit.' Van Ravesteyn stuurde het artikel vóór publicatie eerst aan Wijnkoop toe ter voorkoming van uitglijders. 'Ik zou graag willen dat je me in ieder geval zei of je er "gevaarlijke" plaatsen in vindt.'²⁹ Kennelijk kreeg de zelfcensuur, die zich in de communistische rijen door

de strijd tegen de ideologische deviaties als een olievlek op het water verspreidde, ook vat op de 'onafhankelijk denkende' Van Ravesteyn. In zijn beschouwing bracht hij naast Roland Holst ook Gorter en Pannekoek in verband met het trotskisme door hun instemming met standpunten van Trotski ten tijde van de Eerste Wereldoorlog in herinnering te roepen. Geheel in overeenstemming met de politieke mores eindigde Van Ravesteyn met de obligate oproep het trotskisme te bestrijden.³⁰

De groep-Manuel vond deze publicatie schijnheilige mooipraterij. Zij beklagde zich er bij Moskou over dat Van Ravesteyn zich ineens als een volbloed anti-trotskist voordeed.³¹ Manuel zelf bond met hem de strijd aan in *Inprekorr*. Hij betwistte de partijtheoreticus het recht om de trotskistische dwalingen van Roland Holst uit te buiten. Zijn eigen trotskistische fouten en die van Wijnkoop waren immers veel erger, zoals hun absentie in Zimmerwald (hetgeen een curieus verwijt was, aangezien Trotski hier wel aanwezig was geweest) en hun bedenkingen bij de vrede van Brest-Litovsk. Manuel poogde de ware motieven van Van Ravesteyn bloot te leggen. Door Roland Holst van trotskisme te beschuldigen zou hij een mogelijke hereniging van de CPH met de BKSP willen torpederen, bang als hij was dat hierdoor de oppositie tegen de partijleiding sterker zou worden.³²

In Moskou deed Van Reesema zijn best om Wijnkoop zwart te maken, zoals deze al had verwacht. Nu de partijleider zo'n grote mond over Trotski opzette, trachtte de kersverse Komintern-medewerker aan te tonen dat Wijnkoop 'in de praktijk zelf steeds Trotsky-politiek heeft gevoerd. Zijn anti-duitsche houding in den oorlog, zijn anti-linkerzijde van Zimmerwald ..., tegen vrede van Brest-Litovsk ..., het domme royement КАР ..., de anti-NAS-politiek, het arbeidersregering-avontuur in Nov. '22, pessimisme en passiviteit inzake Roerbezetting en revolutiemogelijkheid in '23, naspel Rotterdam. Congres (BKSP, vijand. houding NAS), het arbeiderspartij avontuur in Nov. 24, dit alles is typisch Trotskisme, opportunisme, geen geloof in wereldrevolutie, overschatting van de eigen persoon en van de leiding, onderschatting van de rol van de partij.'³³ Alles wat Wijnkoop maar enigszins viel aan te rekenen, voegde Van Reesema als een politieke alchemist toe in zijn giftige trotskistische brouwsel. Zijn opvattingen waren echter niet zonder belang, aangezien Van Reesema was toegevoegd aan de Komintern-commissie die materiaal verzamelde over de problemen in de CPH.

Roland Holst, Sneevliet en Trotski

Terwijl het tot Wijnkoop en Van Ravesteyn doordrong dat zij hun positie tegenover Moskou met ferme anti-trotskistische uitspraken konden verstevigen, realiseerden Sneevliet en Roland Holst zich dat zij zich beter wat op de vlakke konden houden. 'Zaak-Trotski. Ik ben het met je eens, dat onze houding moet zijn a) voorzichtig om onze glazen niet in te gooien vóór de Februari-zitting'.³⁴ Met die zitting doelde Roland Holst in haar brief aan Sneevliet op de Erweiterte Exekutive, die voor febru-

ari gepland stond maar uitgesteld werd tot eind maart. Deze terughoudendheid kwam eigenlijk al te laat, want Hammer had hun dwalingen al aan Moskou doorgegeven. Schrijvende over de schadelijke uitwerking van Trotski's optreden voor de Komintern, merkte Hammer op: 'Man sieht es doch welche Wirkungen bei einer R.H. [Roland Holst] bei Sn. [eevliet] usw erzeugt werden.'³⁵

Sneevliet was zo wijs zijn mening over Trotski in de openbaarheid voor zich te houden. In het blad van het NAS werd met vrijwel geen woord over Trotski gerept.³⁶ Sneevliets Komintern-verleden was echter al wel enigszins belast: in China had hij immers een tijd nauw samengewerkt met Joffe. Na ambassadeur te zijn geweest in Duitsland vertegenwoordigde deze Moskou nu in Wenen. Joffe was een oude vriend van Trotski en geraakte mét hem in diskrediet.³⁷ Anders dan Sneevliet maakte Roland Holst van haar hart geen moordkuil, zoals zij dat in het verleden, toen de Komintern Gorter en Pannekoek in de ban deed, ook niet had gedaan. In *de Kommunist* hekelde zij eind 1924 de methode van het ЕККИ 'om allen, die inzake de verschillen in de Russische C.P. min of meer met Trotzky akkoord gingen, voor te stellen als rechtsstaande'. In de PCF leidde deze instelling ertoe dat 'uitmuntende' kameraden als Souvarine, Rosmer en Monatte, met wie zij bevriend was, dit etiket opgedrukt kregen en uiteindelijk geroyeerd werden. Roland Holst sprak de hoop uit dat er in de Komintern een oppositie zou ontstaan tegen deze 'karikaturale ont-aarding van het bolsjewisme' – dat wil zeggen: tegen het centralisme, de overspannen discipline en de politieke willekeur.³⁸

De uitlatingen van Roland Holst zorgden voor grote onrust bij Hammer en Manuel, die immers haar medewerking zochten in de strijd tegen de partijleiding. De Komintern-vertegenwoordiger lichtte Moskou meteen in over de dwalingen van de dichteres. Manuel schreef Neumann dat hij een internationale samenzwering mogelijk achtte. 'Du verstehst, wenn dies der Fall ist, so koennen wir unmoeglich mit ihr zusammen arbeiten.'³⁹ Het tweetal verweet Roland Holst Wijnkoop in de kaart te spelen en vond dat zij onvoorwaardelijk stelling moest nemen tegen Trotski: 'man müss sich hinter der Komintern und die K.P.R stellen, weil der Trotzismus Gefahren für die Komintern mit sich bringe'.⁴⁰ Roland Holst zei dat zij niet van plan was geweest buiten de Komintern om internationale verbindingen aan te knopen, en nam later in *de Kommunist* wat gas terug. Trotski wilde ze echter niet afvallen. Zij vond dat haar strijdmakker van de Zimmerwald-conferentie in de Sovjet-Unie slecht behandeld werd. In het 'trotskisme' zei ze niet te geloven; ze was van mening dat Trotski geen 'systeem' zou kennen.⁴¹

Deze perikelen kwamen het prestige van Roland Holst in Moskou zeker niet ten goede. Toen ook nog eens bekend werd dat zij in het geheim lid was geworden van het RSV, was voor Zinovjev de maat vol.⁴² In een bijtend hoofdartikel in de *Pravda* veegde hij de vloer met haar aan. De Komintern-voorzitter noemde haar als een voorbeeld van die kameraden die zich van Moskou losmaken wanneer de revolutie uitblijft. Roland Holst antwoordde Zinovjev deemoedig dat zij nooit de bedoeling

had gehad zich van de Komintern te verwijderen. Het lidmaatschap van het RSV had ze inmiddels vanwege de gerezen misverstanden opgezegd.⁴³ Manuel, die zijn prominente bondgenote in Moskou in diskrediet zag raken, schoot Roland Holst te hulp. In een brief aan Zinovjev benadrukte hij haar inzet om de BKSP samen te laten gaan met de CPH. Ook Sneevliet kwam in actie om de reputatie van zijn beschermvrouwe te redden. Aan Zinovjev en Boecharin schreef hij dat zij, in Moskou, eigenlijk niet in staat waren van zo'n grote afstand Roland Holst juist te beoordelen. Om hen een indruk te geven van haar kwaliteiten, vergeleek hij haar met Lenins weduwe, Kroepskaja.⁴⁴

De arrestatie van Hammer

De eerste aanvallen van de groep-Manuel had de partijleiding tamelijk eenvoudig weten te weerstaan. De kwestie van de Labour Party was met een sisser afgelopen, en wat betreft het anti-trotskisme stond haar zaak er evenmin slecht voor. De gekunstelde pogingen van Van Reesema om Wijnkoop voor trotskist uit te maken verbleekten bij de openbare politieke automutilatie van Roland Holst. Het probleem van de groep-Manuel was dat zij in Moskou weliswaar de steun genoot van Neumann en Woog, maar dat de Komintern-leiding de partijleiding kennelijk niet hard wilde aanpakken omdat deze nog altijd kon rekenen op de meerderheid in de CPH. Daarnaast beschikte de oppositie in Nederland over weinig prominente bondgenoten. Roland Holst vormde een uitzondering, maar zij legde in de Komintern steeds minder gewicht in de schaal. Als belangrijkste secondant van de groep-Manuel bleef zo eigenlijk alleen Hammer over. Zijn dagen in Nederland waren evenwel geteld.

De Komintern-vertegenwoordiger, die sinds de nazomer weer in Amsterdam was en daar logeerde bij een CPH-lid, had steeds meer zijn bekomst gekregen van zijn verblijf bij de Nederlandse kameraden. 'Ich habe es bald satt hier mit dem ewigen Streit', zo liet hij eind 1924 aan Berlijn weten. Bovendien was hij platzak: Hammer had regelmatig voor de CPH moeten bijpassen en ook voor Neumann de terugreis betaald.⁴⁵ Tot overmaat van ramp functioneerde de verbinding met de Komintern zeer gebrekkig. Terwijl Hammer een niet-aflatende stroom rapporten naar Berlijn en Moskou stuurde, ontving hij van Neumann slechts één brief. Hierin gaf deze hem een uitbrander omdat hij te weinig van zich liet horen en zijn werk niet goed zou doen.⁴⁶ Hammer antwoordde Neumann dat hij beter kon worden teruggeroepen. Zonder het vertrouwen van Moskou kon hij in de CPH immers weinig uithalen: 'Es ist keine leichte Aufgabe, das weisst Du, vielleicht haben andere Genossen besseres Geschick ... Auch mir geht die Geschichte zu langsam. Aber es ist doch auch zum Verrücktwerden, wenn jeder Tag ein neuen "Fall" eintritt.'⁴⁷

Hammers noodkreten sorteerden geen effect. Ook in de zaak van de Labour Party hoorde hij niet wat Moskou ervan vond. Pas in januari 1925 nam Woog, die van de afwezige Neumann de 'Hollandse kwestie' weer overnam, contact met hem

op. Kort daarop besloot de Komintern-leiding Hammer terug te roepen.⁴⁸ Nog voordat hij dit verlossende bericht ontving, was er al een abrupt einde gekomen aan zijn bestaan als vertegenwoordiger van Moskou bij de CPH. Op 20 januari werd hij in Amsterdam door de politie aangehouden omdat hij illegaal in Nederland verbleef.⁴⁹

Na zijn arrestatie dreigde Hammer door de Nederlandse autoriteiten aan Duitsland te worden uitgeleverd, waar hem de cel wachtte. Na veel geharrewar kon hij echter aan boord gaan van het Sovjet-Russische schip Siberiakov, dat hem naar Leningrad zou brengen. In Moskou aangekomen bracht hij meteen aan de verschillende instanties verslag uit over de CPH en het NAS.⁵⁰ Achteraf eisten zowel de partijleiding als de groep-Manuel de eer op voor deze voor Hammer betrekkelijk goede afloop. Brommert beweerde dat Wijnkoop zijn best had gedaan voor deze oplossing; Van Lakerveld schreef daarentegen aan Moskou dat de partijvoorzitter geen vinger had uitgestoken en dat Manuel alles had geregeld.⁵¹ De laatste lezing lijkt meer plausibel, aangezien Wijnkoop een dag na Hammers arrestatie naar Engeland was vertrokken om een conferentie bij te wonen.⁵²

Wijnkoop was eigenlijk alleen maar blij dat de 'luistervink' van de Komintern verdwenen was, aldus Van Lakerveld, die meteen om een nieuwe gedelegeerde uit Moskou vroeg. 'Sofort nachdem Johann [Hammer] weg war, trat Wijnkoop grob auf, als wollte er zeigen, das jetzt das "Ohr" Moscou nicht mehr da ist.' De partijleiding zou zich na Hammers arrestatie bovendien meester hebben gemaakt van zijn persoonlijke aantekeningen en correspondentie, zo beweerde de oppositie. Wijnkoop ontkende dit, maar feit is dat de informatie waarover de partijleiding na Hammers gedwongen aftocht kwam te beschikken, uit die hoek moet zijn gekomen.⁵³

Tegenoffensief partijleiding

De inhoud van de paperassen van de Komintern-vertegenwoordiger sloeg bij het driemanschap in als een bom. Nu pas kreeg het in de gaten hoe de groep-Manuel was ontstaan. Uiterst verontwaardigd schreef de germanofobe Van Ravesteyn over deze 'fractie' aan zijn vriend Knuttel: 'Zij is opgezet door de twee moffen – de een het jonge intrigantje dat op den Partijraad van 2 Nov. was, Neumann, de andere den minder ergen maar toch ook Mof-zijnden Hammer – die hier achter onzen rug tegen ons hebben geïntrigeerd, in de partij met Manuel cs, buiten de partij met H.R.H. ... Zij heeft ten doel het prestige der Duitsche partij, dat in Moskou natuurlijk wel tanende is, te versterken, de Engelsche eenheidsfront-tactiek tegen te werken'. Het uiteindelijke doel zou zijn in Nederland een communistische partij te vormen naar het voorbeeld van de KPD 'a la Ruth Fischer', volgzzaam aan Berlijn en onder leiding van Sneevliet. Het program van de groep was volgens Van Ravesteyn dan ook helder: de val van het driemanschap.⁵⁴

De ontdekking leidde binnen het leidende triumviraat tot onenigheid over de te

voeren tactiek. Ceton wilde het liefst de confrontatie aangaan en de oppositie hardhandig tot de orde roepen. Van Ravesteyn zag niets in roeyementen, omdat deze meteen per telegram uit Moskou zouden worden teruggedraaid. 'Ik wil geen strijd met Moskou, ben ook niet van plan, evenmin als jij, te vechten, gelijk C. [eton] wel zou willen', zo schreef hij Wijnkoop.⁵⁵ Daarbij kwam ook nog eens dat de partijleiding moeilijk de bron van haar informatie kon onthullen, wanneer zij de fractievorming openlijk aan de kaak wilde stellen. Besloten werd de confrontatie niet aan te gaan. In plaats van een harde publieke veroordeling van bovenaf moest gepoogd worden de partijleden zich tegen de groep-Manuel te laten uitspreken. Wijnkoop probeerde dit in een vergadering van de belangrijke afdeling Amsterdam, waar hij afdelingsvoorzitter Seegers en zijn medebestuurders Manuel en Van Lakerveld aan de schandpaal wilde nagelen. Het eind van het liedje was echter dat de afdelingsvergadering zich achter de aangevallenen schaarde.⁵⁶

Voor de partijleiding was deze nederlaag een hard gelag. De hoofdstedelijke afdeling, waarvan Wijnkoop jarenlang voorzitter was geweest en Ceton de spil, stond bekend als een solide fort van het driemanschap. Als gevolg van een succesvol verlopen ledenwerfcampagne, die in opdracht van de Komintern was gevoerd, was dit evenwel veranderd: veel van de nieuwkomers misten het gebruikelijke respect voor de partijoprichters en hadden gekozen voor de oppositie.⁵⁷ De oude garde liet het er echter niet bij zitten. Op grond van nieuwe informatie kwam zij in de Amsterdamse afdeling met een tweede beschuldiging van fractievorming op de proppen. Volgens de oppositie was dit bewijs afkomstig van 'infiltranten' en 'spionnen', die leden van de groep-Manuel overal zouden volgen. Er zou zelfs sprake zijn van een heuse inlichtingendienst van de partijleiding. Van Lakerveld had het in een brief aan Moskou over de 'Wijnkoop-Tseka', waarbij hij zich kennelijk niet realiseerde dat deze beeldspraak in de Sovjet-Russische hoofdstad weleens minder kon worden gewaardeerd. Chef van deze geheime dienst was Proost, 'lauft immer geheimvoll rund, die Muetze in den Augen gedrueckt, ernsthaft, der zer Mann Wijnkoops, Leiter der Tseka-Hollands, Bum!!'.⁵⁸

Dit keer leidde de houwdegen Ceton in Amsterdam de aanval, gesteund door De Visser. Voor de tweede keer beet de partijleiding echter in het zand; de groep-Manuel nam de teugels over. 'Door ons domme optreden hebben ze de meerderheid in de afdeeling,' moest een teleurgestelde Ceton vaststellen. Manuel was daarentegen zeer opgetogen over de klinkende zege. 'Amsterdam ist fest', zo schreef hij juichend aan Woog. In Moskou, waar de partijkwestie weer zou worden besproken, moest het karwei worden afgerond: 'Ein *Kompromis* ist jetzt *absolut ausgeschlossen*.⁵⁹

Wijnkoop en Van Ravesteyn weer kamerkandidaat

Op deze bijeenkomst in Moskou zou het personele vraagstuk centraal staan. Wijnkoop, Van Ravesteyn en Ceton hadden zich gedrieën inmiddels over de kandidaat-

stelling voor de aanstaande Tweede-Kamerverkiezingen beraden, zoals zij altijd gezamenlijk vooroverleg over belangrijke kwesties hadden. Uitkomst van het gesprek was dat Wijnkoop weer lijsttrekker zou moeten worden en Van Ravesteyn tweede kandidaat. Onder protest van Manuel en zijn aanhang stemde het partijbestuur in met deze volgorde. Wel werd besloten de lijst aan de Komintern-leiding voor te leggen.⁶⁰

Wijnkoop zelf was met de kandidatenlijst niet tevreden. Het lijkt erop dat hij als gebaar naar Moskou eventueel Van Ravesteyn had willen verruilen voor een arbeiderskandidaat. Hiervoor kwam De Visser – die tot de medestanders van het driemanschap behoorde – het meest in aanmerking. Onder druk van de beide anderen was Wijnkoop toch akkoord gegaan. Van Ravesteyn had weliswaar te kennen gegeven dat hij persoonlijk liever niet meer wilde terugkeren naar 'dat vervloekte hol in Den Haag', maar meende zich behalve om materiële motieven (zijn 'broodwinning') ook om politieke redenen niet te kunnen terugtrekken. Wanneer hij op de nieuwe kandidatenlijst ontbrak, zou dat door vriend en vijand uitgelegd worden als een breuk in de partijleiding, hetgeen ook Wijnkoops positie zou schaden. Eenheid was derhalve geboden, aldus Van Ravesteyn: 'Ook Moskou, dwz Z. [inovyev] indien hij kwaad wil, ziet natuurlijk heel goed dat in de geslotenheid van ons drieën onze kracht ligt.'⁶¹

De kandidaatstelling zou aldus hét strijdpunt met de Komintern worden, verwachtte Van Ravesteyn. Geen eervol onderwerp, zo moest hij toegeven: het verwijt van eigenbelang en belustheid op het pluche lag voor de hand. 'Als jij en ik moeten vallen ..., dan moeten we vallen over een groote – betrekkelijk dan! – groote zaak: de eenheidsfronttactiek contra de N.A.S. tactiek, Sneevliet c.s. waarbij wij ook Manuel rekenen, dan wel onze Fimmen-tactiek. Dat kan de partij, heel Nederland, de heele Internationale desnoods begrijpen.' Van Ravesteyn beseftte echter dat Wijnkoop en hij het strijdperk niet voor het uitkiezen hadden. Hij stelde aan zijn vriend voor af te wachten totdat deze in Moskou had vernomen 'of ze ons een lijst willen toestaan zooals wij die noodig achten ja dan neen'.⁶² Hij vreesde echter dat de Komintern zou eisen dat een van de eerste twee kandidaten plaats zou moeten maken voor een oppositievertegenwoordiger.

Als in een schaakspel rekende Van Ravesteyn alle mogelijke zetten en varianten in het zich aandienende conflict met Moskou door. Hij raadde Wijnkoop aan voorlopig maar niet naar 'Mekka' te gaan om te voorkomen dat deze een dictaat van de Komintern opgelegd kreeg. Het strijdtoneel kon beter naar Nederland worden verlegd. Bij ontstentenis van de partijvoorzitter moest de Komintern maar een delegatie sturen naar het komende partijcongres in Amsterdam, waar de kandidatenlijst definitief zou worden vastgesteld. Daar kon dan weer blijken wie in de partij de meerderheid hadden. Van Ravesteyn hoopte de Komintern-afvaardiging, evenals een jaar eerder op het Rotterdamse congres, naar zijn hand te kunnen zetten. Op het *moment suprême* kwam het er voor de beide partijleiders op aan zich 'zoo "frech" en

zoo stijfkoppig mogelijk ... te toonen. "Men" wil daar, noch an "allerhöchster" Stelle, noch in de lagere instanties, natuurlijk geen afbraak of vernieling van de partij. Men wil echter wel *ons* – dwz het trio – zoo mogelijk murw maken.⁶³

Wijnkoop had wel oren naar dit 'thuiswedstrijd-scenario': ook hij achtte het nodig daarvoor tijd te winnen. Toch besloot hij – tegen de zin van Van Ravesteyn – om onduidelijke redenen kort daarop naar Moskou te vertrekken.⁶⁴ Wijnkoop moest daardoor de tweede aanval op de groep-Manuel in Amsterdam aan Ceton overlaten. In Moskou verraste de vertegenwoordiger van de oppositie hem onaangenaam met de mededeling van de afloop.

Weer naar Moskou

Het verlies van de hoofdstedelijke afdeling was een gevoelige slag voor de partijleiding. Zij wist dat haar positie daardoor in de ogen van Moskou verzwakt zou zijn. De groep-Manuel putte moed uit deze gebeurtenis. Optimistisch reisde Bergsma in maart naar Moskou af, wat later gevolgd door Seegers, om de zittingen van de Hollandische Kommission bij te wonen. Vanzelfsprekend was er weer een zeer uitvoerig klaagschrift vooruitgestuurd. Naast de bekende aanklachten waren hierin ook de meest recente misstappen van het driemanschap geboekstaafd: het solistische en politiek onjuiste optreden in de kwestie van de Labour Party, de dubbelzinnige houding ten aanzien van het trotskisme, en de gebezigde overvalstactiek in de kandidaatstelling. De strafvordering was als vanouds: Wijnkoop en Van Ravesteyn dienden als partijleiders, redacteurs van *de Tribune* en kamerkandidaten het veld te ruimen, samen met Ceton en Brommert. De groep-Manuel grensde tegelijk haar positie af tegenover Sneevliet, mede omdat de partijleiding haar ervan beschuldigde van de CPH een 'NAS-partij' te willen maken. 'Wir wollen hier mit Nachdruck betohnen dass bei keiner unsere Genossen die Absicht besteht den Genossen Sneevliet als der Parteiführer vorzuschlagen.'⁶⁵

Op uitnodiging van Moskou stuurde het NAS ook een delegatie, bestaande uit Kitsz en Bouwman. Sneevliet wenste zelf niet te gaan. Het tweetal had een brief bij zich waarin het NAS-bestuur onomwonden stelde dat het oorlog met de CPH zou worden wanneer de Komintern-leiding Wijnkoop en de zijnen niet zou afzetten. Een nieuw compromis was onaanvaardbaar. 'In diesem Fall muessen wir in Holland unsere Passivitaet gegen die "Kommunistische" Feinde aufgeben.'⁶⁶

De partijleiding pakte de vertegenwoordiging in Moskou grondig aan. Voordat Wijnkoop was vertrokken, was er al een driekoppige afvaardiging onderweg naar de Sovjet-Russische hoofdstad. Proost, Van het Reve en de havenarbeider Jacq Nooter waren in Amsterdam aan boord van het Sovjet-schip Dekabrist gegaan, dat hen naar Leningrad zou brengen. Manuel vreesde dat het driemanschap zo de gedelegeerden van zijn groep in Moskou zou willen overvleugelen en probeerde hier een stokje voor te steken. Hij stuurde snel een telegram naar Woog: 'Verhinder dass; drahet sofort Zentrale und Schiffskommandant.' Kuusinen wilde echter

niet ingrijpen omdat zo iets als openlijke steun aan de oppositie kon worden uitgelegd. Naast het drietal kon Wijnkoop in Moskou ook nog rekenen op de steun van Rutgers. Deze was speciaal voor dit doel uit Siberië overgekomen.⁶⁷

Vierde Holländische Kommission

Deze hulptroepen kon Wijnkoop in Moskou wel gebruiken, want de samenstelling van de vierde Holländische Kommission beloofde voor hem weinig goeds. Voorzitter was de door het driemanschap verfoeide Neumann. Dat Woog er deel van uitmaakte, was eveneens een veeg teken. Andere Wijnkoop minder goed gezinde leden waren Semaoen, met wie hij in het verleden meermalen in aanvaring was gekomen; de Indiër Roy, een goede vriend van Sneevliet; en Redetzki, die in nauw contact met Van Reesema stond.⁶⁸ In politiek opzicht behoorden Suzanne Girault, een van de 'linkse' leiders van de PCF, de Duitser Geschke en de Zweed Johanson bepaald niet tot zijn medestanders. De RCP werd vertegenwoordigd door Bjelinski, die eind 1920 in Nederland was geweest. Een klein lichtpuntje voor de Nederlandse partijvoorzitter was het feit dat Gallacher tot secretaris was benoemd. Wijnkoop kende de Brit nog van het tweede wereldcongres.⁶⁹

Toen Van Ravesteyn in Nederland de indeling van de commissie vernam, vreesde hij het ergste. 'Deze Neumann is een fanatiek Ruth Fischer-mannetje en zal ons natuurlijk willen doen bukken.' Ook Wijnkoop was er niet gerust op. 'De samenstelling der Comm. lijkt ons niet zeer gunstig,' schreef hij aan zijn echtgenote Joosje. Wat betreft de politieke ontwikkelingen zag hij het wat rooskleuriger in: 'De objectieve omstandigheden *schijnen* ons beter. De duitse situatie, de engelse, de vakver. situatie, ook de russische ... en vooral de fransen staan voor ons goed.'⁷⁰

Wijnkoop had inderdaad niet te klagen over het verloop van de Erweiterte Exekutive. Stalin benadrukte dat de revolutionaire periode met name in Duitsland voorbij was. Zinovjev hield de ogen gericht op Engeland. Boecharin noemde de CPH niet in het rijtje partijen die hij met het trotskisme in verband bracht. Kuusinen riep op tot het betrachten van de discipline, maar sprak zich er tegelijkertijd ook voor uit dat de Komintern-secties hun leiders zouden aanwijzen 'by method of inner democracy, by way of study, explanation and persuasion, by way of the "massage" of members of the party'.⁷¹

De behandeling van de crisis in de Tsjecho-Slowaakse sectie was voor Wijnkoop daarentegen niet onverdeeld gunstig. De Komintern had in de herfst van 1924 gepoogd de gematigde, bepaald niet anti-trotskistische en in zijn partij populaire aanvoerder Smeral in het gareel te krijgen. Onder zware druk van Komintern-afgezant Manoeïlski koos het partijcongres in Brno een in meerderheid 'links' partijbestuur, waarbij Smeral en andere 'rechtse' prominenten hun zetels behielden. Niettemin leidde deze interventie tot veel protest van de rechtverleugel. Op de Erweiterte Exekutive zetten Kreibich en Smeral vraagtekens bij de autoritaire handelwijze van de Komintern. Stalin liet doorschemeren desnoods met harde hand tegenover de

Tsjecho-Slowaakse 'rechtsen' op te zullen treden. De door de minderheid en meerderheid om verschillende redenen met tegenzin aanvaarde resolutie veroordeelde het 'rechtse' gedrag en riep op tot eenheid. De positie van Smeral werd ongemoeid gelaten. Een breuk die de partij in twee stukken uiteen zou hebben laten vallen, was voorkomen.⁷²

Wijnkoop contra Neumann en de KPD

De eenzijdige samenstelling van de Holländische Kommission had voor Wijnkoop reden kunnen zijn geweest behoedzaam te opereren. Een voorzichtige aanpak was echter niet zijn stijl. Al op de eerste zitting slaagde de Nederlandse partijleider erin de meerderheid regelrecht tegen zich in het harnas te jagen. Onmiddellijk na de opening trachtte Wijnkoop op geraffineerde wijze commissievoorzitter Neumann voor het blok te zetten. Hij verlangde van de Duitser dat hij het gerucht in de CPH dat hijzelf de hand zou hebben gehad in de fractievorming van Manuel c.s., zou ontkennen. Huichelachtig voegde Wijnkoop eraan toe dat hij persoonlijk deze beschuldiging nauwelijks kon geloven. Deze poging om Neumann te discreditieren, wakte veel weerstand: Woog en Geschke vielen flink tegen Wijnkoop uit. Neumann vroeg daarna de leden om het vertrouwen in zijn voorzitterschap uit te spreken, dat hij vervolgens unaniem kreeg.⁷³

In de grond van de zaak had Wijnkoop natuurlijk het gelijk aan zijn zijde. Uit de correspondentie van Hammer bleek ontegenzeggelijk dat Neumann aan de wieg van de groep-Manuel had gestaan. Het probleem voor Wijnkoop was dat hij geen harde bewijzen kon leveren: de partijvoorzitter kon moeilijk meedelen dat hij in de papieren van de Komintern-vertegenwoordiger in Nederland had zitten neuzen. Dit speelde hem ook parten bij zijn tweede beschuldiging, dit keer aan het adres van de KPD. Evenals Van Ravesteyn meende Wijnkoop dat de Duitse zusterpartij eropuit was de CPH in haar invloedssfeer te trekken. Het leek 'als ob wir in Holland nicht nur unter der allgemeinen Führung der internationalen Exekutivleitung stehen, sondern auch unter einer speziellen Führung der deutschen Partei oder gewisser deutscher Parteikreise'. Enkele Komintern-vertegenwoordigers (waarmee hij ongetwijfeld op Neumann en Hammer doelde) zouden niet alleen het EKKI, maar ook de KPD-leiding inlichten. Wijnkoop benadrukte dat de CPH de autoriteit van Moskou erkende, maar niet die van Berlijn, en dus geen inmenging van de KPD wenste. Met deze aanval streek Wijnkoop opnieuw veel commissieleden tegen de haren van in. Hij stond weer met lege handen, toen Neumann en Woog hem om bewijzen vroegen.⁷⁴

Wijnkoop in de verdrukking

Na deze inleidende schermutselingen van Wijnkoop brandde in de commissie de strijd tussen de vertegenwoordigers van de partijleiding en de oppositie los. Wijnkoop trachtte overeenkomstig de adviezen van Van Ravesteyn het conflict te con-

centreren op de verhouding met het NAS. De argumenten van beide zijden waren zeer voorspelbaar. Wijnkoop meende dat de kracht van de vakcentrale overdreven werd en dat zij niet meer revolutionair was; de oppositie schetste daarentegen een uitermate zonnig toekomstbeeld. Wijnkoop legde de nadruk op de versterking van de linkervleugel van het NVV; de oppositie vond dat hij de positie van Fimmen overschatte. Wijnkoop beschuldigde zijn tegenstanders ervan dat ze van de CPH een 'NAS-partij' wilden maken; de oppositie ontkende dit vanzelfsprekend.

Ook de andere bekende tegenstellingen kwamen ter sprake. Wijnkoop gaf toe dat hij in de Labour Party-kwestie eerst met het partijbestuur had moeten overleggen maar dat hem voor de rest geen blaam trof; de oppositie meende dat hij zo'n partijformatie had gepropageerd. Wijnkoop erkende dat de bolsjewisatie van de CPH wat traag op gang was gekomen; de oppositie verweet hem sabotage. Wijnkoop gooide de groep-Manuel fractievorming voor de voeten; de oppositie verklaarde dat de autocratische partijleiding dit zelf in de hand had gewerkt. Wijnkoop meende dat de partijlijn over het algemeen juist was geweest; de oppositie betichtte hem van opportunistische afwijkingen van het leninisme. De tweestrijd culmineerde ten slotte in de eis van Wijnkoop dat Moskou zich achter de partijleiding zou opstellen, en die van de oppositie dat het driemanschap weg moest.

Het conflict was hiermee teruggebracht tot personen, zoals Van Ravesteyn al had voorzien. De vraag was wie het beste de politiek van Moskou kon en wilde doorvoeren: de Wijnkoop-leiding of de groep-Manuel. Hammer, die enkele commissiezittingen bijwoonde, stelde dit probleem het scherpst. 'Genossen, die Kommission hat eine wichtige Entscheidung zu fällen. Es muss darüber entschieden werden, welche Gruppe in der holländischen Partei, welche Strömung Recht hat, welche am meisten im Sinne der Beschlüsse der KI und der Partei selbst gewirkt hat.'⁷⁵ Dat Hammer de oppositie op de troon wilde zetten, verheelde hij daarbij niet. Hij kreeg bijval van de weinig neutrale voorzitter Neumann en van Woog. Deze laatste viel als een soort openbare aanklager Wijnkoop zeer scherp aan. Driemaal eerder had er in Moskou een Holländische Kommission geoordeeld, zonder dat het iets had uitgehaald. Woogs geduld was nu op: 'für mich steht ohne Zweifel fest, dass wir jetzt nur durch einen organisatorischen Eingriff in die Partei die Situation wirklich ändern können'.⁷⁶

Hoewel Woog niet expliciet het hoofd van Wijnkoop eiste, was de strekking van zijn requisitoir zonneklaar: de oude partijleider moest weg. De meeste commissieleden die hun zegje deden, schaarden zich hierachter, zij het dat ze dat liever indirect deden. De leiding moest worden gewijzigd, zo vonden Girault, Redetzki en Semaon. Het Zweedse commissielid Hugo Sillen maakte een treffende vergelijking tussen Wijnkoop en de in ongenade gevallen Höglund. 'In Schweden war Höglund für Zentralismus im nationalen Sinne, ebenso, wie jetzt die Genossen der Mehrheit [in de CPH], auch Wynkoop sagen: In der Partei muss Disziplin herrschen, jede Opposition muss aufhören, sonst können wir nicht arbeiten – aber, wie Höglund

auch sagte, die Internationale darf sich nicht in die inneren Parteiverhältnisse einmischen.⁷⁷ Onheilspellend hield hij Wijnkoop voor dat de Zweedse sectie er na het vertrek van Höglund in was geslaagd met een nieuwe, relatief onbekende lijsttrekker haar debuut te maken in het parlement.

De enige in de commissie die voor Wijnkoop in het krijt trad, was secretaris Gallacher. De Brit vroeg zich af of het niet beter was een lijst te hebben met niet geheel goede communisten die kiezers trokken dan een lijst met heel goede kameraden die geen stemmen kregen.⁷⁸ Bij dat laatste knoopte Wijnkoop in zijn verdediging aan. Hoewel er volgens hem nooit 'bolsjewistische' kritiek op de Tweede-Kamerfractie was uitgeoefend, wilde men nu ineens arbeiderskandidaten. Wijnkoop was hier in principe niet tegen, maar wees dit voorstel van de hand omdat het een truc van het NAS was. Daarbij kwam dat de voorbereidingstijd voor de aanstaande verkiezingen te kort was. De CPH zou een electorale afstraffing tegemoet gaan wanneer plotseling nog onbekende kandidaten werden gesteld. De huidige lijst moest derhalve gehandhaafd blijven en niet in Moskou, maar in Nederland op het partijcongres definitief worden vastgesteld. 'Unsere Arbeiter, die Mitglieder der Partei, würden nicht begreifen, dass sie selbst nicht bestimmen dürfen, wie die Liste für die Parlamentskandidaten aufgestellt werden soll.'⁷⁹

Uitspraak

De anti-Wijnkoop-stemming in de commissie vond haar neerslag in de concept-resolutie, die was opgesteld door Woog, Neumann en Kuusinen. Hierin laakte het ΕΚΚΙ de 'algemene passiviteit' van de partijleiding, de 'rechtse afwijkingen' van Wijnkoop in de eenheidsfronttactiek en de 'ernstige opportunistische fout' die Van Ravesteyn zou hebben begaan toen het lot van de Indonesische arbeiders in de Tweede Kamer ter sprake kwam. Ook rekende Moskou de partijleiding de verslechterde verhouding met het NAS aan. Over de oppositie viel geen onvertogen woord. Het was dan ook geen wonder dat de voorgestelde maatregelen in het ontwerp in het nadeel van de partijleiding uitvielen. De belangrijkste posten in de CPH moesten op het in mei te houden partijcongres over de meerderheid en minderheid worden verdeeld. Op de lijst voor de kamerverkiezingen kon de de partijleiding de eerste kandidaat aanwijzen, de oppositie de tweede. 'Die Exekutive beabsichtigt sonst in keiner Weise in der Kandidatenfrage die Hände des Parteikongresses zu binden', aldus het ontwerp. De minderheid diende verder naar evenredigheid deel uit te maken van het partijbestuur. Ook kon zij een tweede partijsecretaris en een tweede politieke redacteur voor *de Tribune* benoemen.⁸⁰

Opnieuw kwam Moskou in het Nederlandse partijconflict met een compromis op de proppen, vergelijkbaar met de aanpak op het plenum van de problemen in de Amerikaanse communistische partij. De oppositie zei redelijk tevreden te zijn, maar het feit dat de partijleiding niet was afgezet, was een streep door de rekening. Dit was het ongetwijfeld ook voor Woog, Neumann en Hammer, de medestanders

van de groep-Manuel in het Komintern-apparaat. Allemaal waren zij ervan uitgegaan dat Wijnkoop dit keer zijn Waterloo zou vinden.⁸¹ Kuusinen liet er echter geen twijfel over bestaan: 'Ich setze voraus, dass die KI [Komintern] der КРН ueberlassen wird, ob Wijnkoop an der Spitze der Partei bleibt.' Eerder al had hij aan Bouwman laten weten dat het ЕККИ Wijnkoop niet de laan uit zou sturen. Kuusinen had gezegd dat de Komintern 'gezien de situatie binnen de partijen in Tsjechoslowakije (Smeral) en in België (Hoogstraten) een zoo verstrekkend besluit niet kon nemen, zonder de zekerheid, dat de meerderheid der leden van de partij er achter staat', zo schreef Bouwman aan het NAS.⁸² De eenheid van de СРН telde kennelijk nog altijd het zwaarst voor de Komintern-top.

Het besluit dat Wijnkoop niet hoefde te vertrekken vermocht de delegatie van de partijleiding niet mild te stemmen. Furieus keerde deze zich tegen het ontwerp, omdat het duidelijk was dat Van Ravesteyn als Tweede-Kamerlid zijn biezen kon pakken. Volgens de delegatie zou het voorstel de oppositie in de hand werken en 'de arbeiders in de partij tegen Comintern in het harnas ... brengen'. Mocht de commissie het toch als basis voor de definitieve resolutie gebruiken, 'dan zullen wij het oordeel zonder meer aan de Partij overlaten'. De gevolgen kwamen daarmee voor rekening van Moskou, aldus Wijnkoop.⁸³

Wijnkoops voorbehoud

De Komintern-leiding liet zich niet door Wijnkoops dreigement beïnvloeden. Een dag later kwam onder leiding van Manoeïlski het Präsidium bijeen in de Rode Zaal van het Komintern-hoofdkwartier. In het bijzijn van de beide delegaties nam het opperste gezag het ontwerp eenstemmig aan. Kuusinen, Pjatnitski, Lozovski, Neumann en John Pepper (de Hongaar Jozsef Pogány) moesten samen met Wijnkoop en Seegers de resolutie definitief opstellen. Dat de Nederlandse partijleider moest terugtreden, was niet aan de orde. Lozovski meende wel dat Van Ravesteyn vanwege zijn grote fouten het verdiende 'eigenlijk direct afgezet te worden'.⁸⁴

Tijdens de behandeling van de resolutie poogden Seegers en Bergsma tevergeefs de steun van de Komintern te verwerven voor de tegen Wijnkoop gerichte aanbeveling dat er uitsluitend arbeiders kandidaat gesteld zouden kunnen worden voor de kamerverkiezingen. Het lukte de afvaardiging van de oppositie evenmin de veroordeling van de partijleiding aan te scherpen. Eerder gebeurde het tegendeel: hier en daar werd het vonnis over de partijleiding wat afgezwakt.⁸⁵ De resolutie werd vervolgens door beide delegaties unaniem aangenomen, op één onderdeel na. Wijnkoop maakte een voorbehoud bij de drie zogeheten 'organisatorische maatregelen', die aan de oppositie de tweede plaats op de kandidatenlijst, de tweede partijsecretaris en een *Tribune*-redacteur toewezen. Dat Wijnkoop het meest cruciale onderdeel van de uitspraak niet zonder meer aanvaardde, beviel Kuusinen niets – en zeker niet dat hij daarbij liet doorschemeren deze aangelegenheid aan het СРН-congres te willen voorleggen. Met enkele andere commissieleden zette de Fin de Nederlandse

partijvoorzitter flink onder druk om de resolutie evenals de oppositie ongeclausuleerd te aanvaarden. Wijnkoop gaf echter geen duimbreed toe, aldus het stenografische verslag:

Kuusinen: Ich stelle also fest, von beiden Seiten ist ein Versprechen für die Durchführung dieser Resolution gegeben worden.

Wynkoop: Ich habe gesagt, wir werden das versuchen.

Pepper: Aber Sie stimmen zu, dass Sie alles tun werden, um diese Resolution, wie sie jetzt ist, in Holland durchzuführen?

Wynkoop: Ich sage, dass es nicht möglich ist, einige dieser organisatorischen Massnahmen durchzuführen.

Neumann: Wenn in der Partei, sei es von der Mehrheit, oder von der Minderheit gegen diese Resolution gekämpft wird, wird Genosse Wynkoop gegen diese Strömungen kämpfen?

Wynkoop: Das kann ich nur schwer voraussagen. Wir, d.h. ich und auch meine Delegation, sind der Meinung, dass hier die Partei absolut desorganisiert wird. Ich fürchte, dass die Durchführung dieser Massnahmen eine Desorganisation der Partei und eine Katastrophe zur Folge haben wird.

Kuusinen: Ich stelle als meine Meinung fest, dass das Versprechen vom Genossen Wynkoop gegeben wurde, für die Durchführung der Resolution zu arbeiten, dass er aber in ein paar Punkten dies nicht klar und endgültig versprochen hat. Wir hoffen, dass er das auch in diesen Punkten tun wird, wir werden das ja in der nächsten Zeit feststellen können.

Wynkoop: Ich habe Vorbehalte gemacht über 2 oder 3 organisatorische Punkte.

Kuusinen: Die Statuten der Komintern und die Parteidisziplin kennen keine Vorbehalte.

Wynkoop: Ich sage Ihnen, mit Vorbehalt dieser 1, 2 oder 3 organisatorischen Massregeln werde ich natürlich absolut dafür eintreten. Diese drei organisatorischen Massregeln werden auch nach unserer Meinung – ich habe darüber auch mit meinen Genossen hier gesprochen – zu einer absoluten Desorganisation der Partei führen. Darum habe ich gesagt, wir werden versuchen. Mehr kann ich in diesem Moment nicht versprechen, um nicht Phrasen zu geben.

Neumann: Und kämpfen gegen alle, die diese Plattform nicht anerkennen?

Wynkoop: Absolut. Ich kämpfe gegen alle, die gegen die Plattform auftreten, aber diese drei organisatorischen Massnahmen, das habe ich gesagt, bedeuten die Desorganisation der Partei und dort kann ich kein absolutes Versprechen geben, aber ich werde alles versuchen.

Schluss der Sitzung.⁸⁶

Ondanks de zware pressie van Kuusinen – als lid van het Präsidium en het Sekretariat en voorzitter van het Orgbüro en het Büro des Sekretariats een van de machtigste mannen in de Komintern⁸⁷ – hield Wijnkoop voet bij stuk. De organisatorische richtlijnen, de angel van de resolutie, wenste hij om persoonlijke en politieke redenen niet voor zijn rekening te nemen. Dit zou immers betekenen dat hij zijn vriend Van Ravesteyn als medekandidaat voor de Tweede Kamer zou laten vallen en de macht moest delen met de oppositie. Van Ravesteyn en Ceton, die enige twijfels hadden of hun kompaan zich wel schrap genoeg zou zetten, konden tevreden zijn. Wijnkoop weerstond de druk en had het laatste woord, althans in Moskou.

Door het voorbehoud van Wijnkoop ontstond voor het driemanschap ruimte tot tegenspel. Ceton en inmiddels ook Van Ravesteyn wilden hiertoe graag overgaan. De Rotterdammer stelde zich strijdbaarder op dan enkele maanden daarvoor. Vlak voordat het besluit in Moskou viel, had hij te kennen gegeven in het ergste geval (dat wil zeggen: wanneer een veto over zijn kandidatuur zou worden uitgesproken) het gevecht met de Komintern-top niet uit de weg te gaan. De partijleiding zou niet mogen bukken en zich aan Moskou onderwerpen. Dit was taal naar Cetons hart: zoals gebruikelijk wilde hij de confrontatie aangaan. Hiervoor kwam het eerder door Van Ravesteyn uitgedachte 'thuiswedstrijd-scenario' in aanmerking, zij het dat de partij zich nu ná in plaats van vóór het Moskouse oordeel uitsprak. Het partijcongres diende het partijbestuur en de kandidatenlijst aan te wijzen, waarbij het driemanschap erop vertrouwdde de meerderheid van de leden achter zich te hebben. Wijnkoop kon zich ook in dit plan vinden, alhoewel hij wist dat deze opzet door Kuusinen was veroordeeld.⁸⁸

Oppositie ontevreden

Dat de Komintern-leiding de knoop weer niet had doorgehakt en Wijnkoop omwille van de partijeenheden had laten zitten, viel zeer slecht bij oppositieleider Manuel. 'Entscheidung enttauschend fuer uns. Unannehmbar. Bedeutet Verstaerkung Wynkoopgruppe', zo telegrafeerde hij aan Woog.⁸⁹ Deze laatste had zoals reeds vermeld wel verder willen gaan, maar was teruggefloten door Kuusinen. Het lijkt erop dat de Zwitser zich niet wilde neerleggen bij de beslissing van de Komintern-leiding. Woog adviseerde Manuel althans zo snel mogelijk de leus te lanceren van een arbeiderskandidatenlijst met De Visser en Seegers aan de top. Ook het NAS was maar half tevreden: behalve Van Ravesteyn diende ook Wijnkoop op te krassen.⁹⁰

Van haar onvrede met de Moskouse besluiten liet de oppositie tegenover de partijleiding om tactische redenen niets merken. Zij eiste van het driemanschap het onvoorwaardelijk doorvoeren van de resolutie, in de wetenschap dat het dit nooit zou doen. Deze voorspelling klopte als een bus. Begin mei bracht het partijbestuur Moskou ervan op de hoogte dat het de drie organisatorische maatregelen niet voor zijn rekening kon nemen omdat deze de fractievorming zouden bestendigen. Het bestuur besloot zijn functies ter beschikking te stellen en het congres zich te laten

uitspreken. De oppositie protesteerde formeel tegen dit besluit, maar lachte in haar vuistje. 'Dadurch hatten wir die Rechten bereits vor dem Kongresse in der Ecke wo sie gehoeren, d.h. gegen die KI.'⁹¹

Toch zou de oppositie op het congres weinig tegen de partijleiding kunnen uitspreken. Op aandringen van Woog had Manuel na de zege in Amsterdam gepoogd meer steun in het land te verwerven, wat de partijleiding natuurlijk trachtte te vermijden. Het gevolg was dat terwijl de Holländische Kommission in Moskou naar een oplossing zocht, de beide opposenten elkaar in Nederland te lijf gingen met circulaire, artikelen en resoluties. Deze penningstrijd leek de oppositie evenwel niet de meerderheid op te leveren.⁹²

De positie van de groep-Manuel op het congres werd bovendien nog eens verzwakt doordat er geen delegatie van de Komintern aanwezig was. Volgens Van Reesema, die in Moskou alle belangrijke zittingen over de Hollandse kwestie had bijgewoond, zou waarschijnlijk Manoeïlski zelf naar Nederland komen.⁹³ De 'man uit Moskou' kwam echter niet opdagen; hij zou in Berlijn zijn blijven steken. Voor de partijleiding was dit een geschenk uit de hemel: zij kon nu ongestoord het congres naar een vertrouwensvotum voor het driemanschap leiden. Dat Schlecht namens de KPD aanwezig was, kon daaraan geen afbreuk doen.⁹⁴

Partijcongres negeert Moskouse consignes

Op 9 en 10 mei 1925 kwam in Amsterdam het partijcongres bijeen in een gebouw dat de in dit verband misleidende naam 'Harmonie' droeg.⁹⁵ De vele interrupties en het onderlinge gekrakeel zorgden voor een uiterst geprikkelde sfeer. Op de agenda stond onder meer het punt 'de verhandelingen te Moskou inzake de Hollandsche Partij'. Het driemanschap had zijn best gedaan de partij te verleiden tot een meer onafhankelijke opstelling ten aanzien van de Komintern. Aan de vooravond van het congres verscheen in *de Tribune* de redevoering die Stalin tijdens de Erweiterte Exekutive had gehouden over de problemen in de Tsjecho-Slowaakse sectie. De Sovjet-leider benadrukte dat de Komintern het onbetwistbare recht had zich te mengen in de aangelegenheden van de aangesloten secties, maar voegde daaraan toe dat dit niet betekende dat de partijen geen zelfbeschikkingsrecht hadden. Om er geen misverstanden over te laten bestaan, haalde het partijorgaan in vetgedrukte hoofdletters Stalin aan: 'NATUURLIJK HEBBEN DE PARTIJEN HET RECHT VAN AUTONOMIE ... NATUURLIJK MOETEN DE CONGRESSEN VRIJ ZIJN EN DE PARTIJBESTUREN MOETEN DOOR DE CONGRESSEN GEKOZEN WORDEN.' Dat Stalin in een andere toespraak de mogelijkheid van repressie had opengelaten, vernamen de lezers niet.⁹⁶ Op het congres lieten vertegenwoordigers van de meerderheid niet na de afgevaardigden aan de geciteerde woorden van de Sovjet-leider te herinneren.⁹⁷

Op het congres werd eerst gestemd over een voorstel van de oppositie dat het driemanschap en Brommert al hun leidende functies moesten neerleggen. Omdat het over personen ging, vond er een hoofdelijke stemming plaats onder de afde-

lingsvertegenwoordigers. De gekritiseerde partijleiders wonnen deze glansrijk. De stemverhouding (57 tegen; 19 voor; 9 blanco) gaf aan dat zij de meerderheid van de afdelingen in het land en de meerderheid van de leden achter zich hadden staan.⁹⁸ Vervolgens kwam de resolutie van de minderheid aan de orde die uitvoering van de organisatorische besluiten van de Komintern eiste en een arbeiderslijst voor de kamerverkiezingen bepleitte. Deze stemming, die geschiedde op basis van het ledental van de afdeling, verloor de oppositie ook. Tegen de resolutie was een groot aantal afdelingen met in totaal 975 leden (57%); voor stemden veel minder afdelingen met in totaal 706 leden (42%) – waarvan er 470 uit de door de oppositie overgenomen afdeling Amsterdam kwamen.⁹⁹

Na deze oppositionele eisen te hebben afgewezen nam het congres een scherpe resolutie van de afdeling Rotterdam aan. Hierin werd de kritiek van de Komintern op de partijleiding gebagatelliseerd en werd de oppositie ervan beschuldigd de СРН tot bijwag van het NAS te willen maken. Het drietal door Wijnkoop verketterde organisatorische maatregelen werd afgewezen, evenals de bepaling van de Komintern over de proportionele samenstelling van het partijbestuur. Deze directieven zouden de fractievorming sanctioneren. Een door het congres te benoemen partijbestuur moest hierover het overleg met Moskou weer openen. Deze door het driemanschap gesteunde Rotterdamse uitspraak verkreeg wél de meerderheid van het congres. De uitkomst van de stemming kwam erop neer dat 863 leden (51%) met de resolutie instemden, en 809 deze verwierpen (48%).¹⁰⁰

De leiders van de oppositie verklaarden hierop dat de partij zich met het aannemen van de Rotterdamse resolutie tegenover de Komintern plaatste. Uit protest weigerden zij zich voor het partijbestuur kandidaat te stellen.¹⁰¹ Wijnkoop c.s. kregen zo vrij spel bij het aanwijzen van het nieuwe bestuur. Het driemanschap keerde samen met Brommert hierin terug. Op de aan het congres voorgelegde kandidatenlijst stond Wijnkoop nummer één, Van Ravesteyn nummer twee en De Visser drie. Een oproep gehoor te geven aan de wens van Moskou om de tweede plaats aan de oppositie te vergeven, legde Wijnkoop naast zich neer. Hij beschouwde deze suggestie als een aanval op Van Ravesteyn en daarmee op de partijleiding. Dit was aanleiding voor 24 van de 86 afgevaardigden zich van stemming te onthouden. De overigen gingen akkoord met de voorgestelde kandidatenlijst.¹⁰²

Schijnoverwinning

De partijleiding had haar zin gekregen. Zij kon de Komintern-leiding laten zien dat de Nederlandse sectie in meerderheid de organisatorische aanwijzingen afwees en Wijnkoop en Van Ravesteyn in de partijleiding en de Tweede-Kamerfractie wenste. Het machtsvertoon dat het driemanschap nodig had om in Moskou echt indruk te maken, was echter uitgebleven: van een klinkende zege was geenszins sprake. Uit de uitslagen van de stemmingen valt op te maken dat weliswaar 57% van de vertegenwoordigende leden zich uitsprak voor het aanblijven van het driemanschap, maar dat

niet meer dan 51% tegen de wensen van de Komintern in wilde gaan. Dit was een te kleine meerderheid, zo vond Van Ravesteyn achteraf, 'op het kantje af'. Het feit dat de afdeling Amsterdam de drie partijoprichters was ontglipt, brak hun lelijk op.¹⁰³

De congresuitspraak mocht er dan op zijn gericht de Komintern-leiding van de onjuistheid van haar beslissing te overtuigen, zij was niet bedoeld om een breuk met Moskou te forceren. Dit werd althans op het congres in alle toonaarden beweerd door Wijnkoop, De Visser, Knuttel en andere min of meer prominente vertegenwoordigers van de meerderheid – Van Ravesteyn en Ceton zwegen op dit punt veelbetekenend.¹⁰⁴ Opposant Seegers wees het congres echter nadrukkelijk op de consequenties. 'Gij moet dus begrijpen, dat wanneer gij achter de eischen van het P.B. gaat staan, dan staat gij tegenover de Executieve.'¹⁰⁵ De partijleiding ontkende dit verband. De Nederlandse sectie van de Komintern had een paar besluiten van het Präsidium van de hand gewezen, waarna Moskou weer aan zet was – zo was ongeveer haar redenering. Wijnkoop formuleerde het nogal pathetisch aldus: 'De partij staat achter de huidige leiding, Moskou moet beslissen of zijn drie organisatorische maatregelen uitvoerbaar zijn. En wie ons in tegenstelling wil brengen met de 111e Internationale, die zeggen wij, dat wij kinderen daarin zijn en er mannen in willen worden en haar dan trouw blijven.'¹⁰⁶

Het partijbestuur onderstreepte na het congres nog eens nadrukkelijk zich niet te willen verzetten tegen de wil van de Komintern. Wanneer Moskou onverhoopt zijn veto over de congresbesluiten mocht uitspreken, dan zou het zich zonder meer onderwerpen.¹⁰⁷ Gespannen wachtte men het oordeel uit het oosten af, zoals Knuttel in *de Tribune*. Hij hoopte dat het ЕККИ zich bij de uitkomsten van het congres zou neerleggen, 'vooral ook om over de Nederlandsche arbeiders niet het verlamme gevoel te brengen, dat zij in hun eigen partij niets te zeggen hebben ... Moge het blijken dat wij ons op de woorden van Stalin niet vergeefs beroepen hebben!'¹⁰⁸

Humbert-Droz treedt op tegen insubordinatie

Deze hoop van het driemanschap en zijn aanhangers bleek ijdel. Het feit dat de leiding van de CPN, gesteund door iets meer dan de helft van de leden, formeel besluiten van Moskou naast zich neerlegde, kon niet worden goedgeemaakt met aanhankelijkheidsbetuigingen. Bovendien had Kuusinen Wijnkoop al gewaarschuwd dat een eventueel beroep op het partijcongres indruiste tegen de regels van de Komintern. Moskou was dan ook niet van plan het recht van de partijleiding haar interne aangelegenheden zelf te regelen te erkennen, maar legde de Nederlandse sectie onomwonden grove disciplinebreuk ten laste.

De Komintern werd direct over de gang van zaken ingelicht door Mannoury, de voorzitter van het partijscheidsgerecht. Manuel bracht Woog telegrafisch op de hoogte. 'Wynkoop ueberrompelt Kongress gegen Komintern. Delegierten ЕККИ nicht gekomen. Drahet uns und Kongress.'¹⁰⁹ In Moskou ging nu het alarm af. Het Präsidium stuurde een telegram waarin het partijbestuur flink op de vingers werd

getikt. 'Als het waar is, dat het besluit der Executieve is doorbroken, en op de candidatenlijst op de tweede plaats geen lid der minderheid is genomen, is dat een zware discipline-breuk, en de Executieve zal daaruit alle consequenties trekken.'¹¹⁰

Met deze uitspraak was alle hoop voor de partijleiding de grond in geboord: de Komintern bleek niet in het minst van plan haar beslissing te herzien. Wijnkoop, Van Ravesteyn en Ceton deelden vervolgens samen met enkele andere getrouwen aan Zinovjev mee dat zij hun posities op de kandidatenlijst en in het partijbestuur opgaven. Hiermee speelde het driemanschap zijn laatste troef uit. Kennelijk verwachtten de partijaanvoerders dat na hun heengaan de door de oppositie geleide CPH in chaos zou vervallen, waarna Moskou met hangende pootjes bij hen zou aankloppen. Hun terugtreden leidde weer tot een telegram van Kuusinen, waarin deze stap scherp werd veroordeeld. Volgens de statuten van de Komintern mochten partijfunctionarissen niet zonder toestemming van hogere instanties hun functie ter beschikking stellen.¹¹¹

Inmiddels was door de Komintern-leiding de Zwitser Jules Humbert-Droz (1891–1971) onmiddellijk per vliegtuig naar Nederland gestuurd.¹¹² Humbert-Droz had evenals Kruyt theologie gestudeerd en was als christen-socialist voor het communisme gevallen. Met Roland Holst had hij in het verleden enige tijd gecorrespondeerd. In hiërarchisch opzicht was Humbert-Droz, die zich 'Christophe' noemde, de hoogste vertegenwoordiger van Moskou die de CPH ooit zou bezoeken. Als lid van het Sekretariat was hij verantwoordelijk voor de Latijnse secties. Met de CPH was Humbert-Droz bekend: in de zomer van 1924 had hij de derde Hollandische Kommission voorgezeten en in april 1925 was hij aanwezig bij de behandeling door het Präsidium van de resolutie over het conflict in de CPH. Op 15 mei kwam hij in Amsterdam aan. In zijn memoires sprak hij later zijn verbazing uit over de toestand die hij in Nederland aantrof. Aan zijn vrouw schreef hij: 'Je suis bientôt au bout de mon séjour ici et je n'en pleure point. Plus les partis sont petits, plus les crises sont grandes et les questions qui s'agitent, mesquines et personnelles ... Je me réjouis de remettre cette question en d'autres mains. Je n'ai aucune envie d'annexer la Hollande à "mon Empire latin".'¹¹³

Humbert-Droz had nog met Zinovjev overlegd voordat hij uit Moskou vertrok. Hij stond op goede voet met de Komintern-voorzitter.¹¹⁴ Het zal dan ook ongetwijfeld met de goedkeuring van Zinovjev zijn geweest dat Droz zich in Nederland bepaald niet anti-Wijnkoop-gezind opstelde en zijn best deed de partijleider voor de CPH te behouden. Wijnkoop had zijn bedenkelijke kanten maar hij was geen Frossard of Höglund, zo rapporteerde hij aan Zinovjev. Naar Humbert-Droz' mening was de opstelling van Hammer fout geweest, 'zu sehr zu Gunsten der N.A.S. gegen die Partei gerichtet'. Voor Sneevliet had de Zwitser geen goed woord over. Hij noemde hem 'ein Politiker von der schlimmsten Sorte ... Wijnkoop war nicht ganz im Unrecht und Hammer hat gewiss zu sehr die Politik Sneeflits gegen die Partei unterstützt.'¹¹⁵ Met deze opvattingen maakte Humbert-Droz zich bij de oppositie

niet geliefd. Manuel schreef aan zijn geestverwanten in Moskou dat de Zwitser de gecompliceerde relatie tussen CPH en NAS niet goed had begrepen, de minderheid op één hoop gooide met Sneevliet en De Kadt, en tot het laatst toe had gepoogd had Wijnkoop en Ceton voor de partijleiding te behouden. Ook KPD-vertegenwoordiger Schlecht had zware kritiek op het optreden van Humbert-Droz.¹¹⁶

Manuel moest echter toegeven dat Humbert-Droz ondanks zijn begrip voor Wijnkoop uiteindelijk toch resoluut optrad. De oude partijleiding maakte het er zelf naar doordat zij voet bij stuk hield met haar afwijzing van de organisatorische consignes. Zelfs het laatste aanbod van Humbert Droz om achter Wijnkoop De Visser op de tweede plaats van de kandidatenlijst te zetten werd afgeslagen. Dat de oppositie hiermee haar tweede plek kwijt zou raken, maakte het driemanschap kennelijk niets uit: zij wenste eenvoudig Van Ravesteyn niet op te offeren. Humbert-Droz nam hiermee geen genoegen en verlangde de volledige doorvoering van de Komintern-resolutie. 'Auf dem Spiel stand die Frage der internationalen Disziplin und mann musste daher bis zum äussersten gehen', zo liet hij Moskou weten.¹¹⁷

Door de halsstarrige weigering van de oude partijleiders en de druk van Humbert-Droz scheurde daarop de meerderheid. Het obstinate deel, waarvan het triumviraat de exponent was, weigerde elk vergelijk. Achteraf was hier de verontwaardiging groot en voelde men zich door de Komintern-vertegenwoordiger bedrogen.¹¹⁸ Een meer conciliante stroming – die nu als het partijcentrum werd gezien –, met De Visser als belangrijkste representant, liet zich overhalen tot samenwerking met de oppositie. Uit beide laatstgenoemde groeperingen werd onder auspiciën van Humbert-Droz een nieuwe lijst opgesteld. Op de tweede plaats kwam als vertegenwoordiger van de oppositie Seegers; lijsttrekker werd De Visser.

Politieke windvaan De Visser

Louis Leonardus Hendrikus de Visser (1878–1945) was vice-partijvoorzitter en behoorde tot het kamp van Wijnkoop. Vanaf 1909 had hij onafgebroken deel uitgemaakt van de partijleiding. Hij was in de partij een gevierd spreker. Zijn tegenstanders noemden hem echter 'Loutje Bulk', om zijn in hun ogen holle retoriek. De Visser genoot de twijfelachtige reputatie met alle winden mee te draaien.¹¹⁹ Hij was populair bij de arbeiders, dus wilde de oppositie hem graag inlijven om hem bij de kamerverkiezingen als haar topkandidaat naar voren te schuiven. Pogingen hem van de partijleiding los te weken hadden echter nog niets opgeleverd, liet Manuel Moskou in december 1924 weten. 'Gen. de Visser haellt vorlaeufig noch mit den Bruedern treu zusammen. Er wird wahrscheinlich erst aendern falls es ihn zu heiss wird.'¹²⁰

Deze ronselpogingen van de oppositie waren Wijnkoop en Van Ravesteyn niet ontgaan. Zij poogden De Visser meer aan zich te binden door hem op te nemen in de *inner circle* van de partijleiding. Het tweetal besefte maar al te goed dat de oppositie geen aansprekende lijsttrekker in huis had en dat voorkomen moest worden dat De Visser voor de verleiding zou zwichten.¹²¹ Achter de rug van de partijleiders

om had De Visser echter al contact met Manuel. 'Er hat uns gegenüber erklärt dass wenn Moskau es fordern wird er sich nicht verweigern wird,' berichtte Manuel aan Woog. In politiek opzicht vormde de nieuwe aanwinst echter een probleem. 'Man kann von De Visser nich sagen dass er rechts ist. Er ist abhängig von Wynkoop und hupft mit. Man kann auch nicht sagen dass er links ist, aber man kann ihn sehr leicht *links machen*.'¹²²

Woog schreef De Visser vervolgens een vleiende brief. Volgens hem was Wijnkoop woedend over het feit dat Moskou zich in de aangelegenheden van de CPH mengde. Hierdoor waren de dagen van de Nederlandse partijvoorzitter geteld, zo vertrouwde hij De Visser toe. 'Es wird früher oder später zum Bruch mit Wk. [Wijnkoop] kommen, darüber herrscht kein Zweifel. Es wäre aber jammerschade, wenn solche Genossen wie Sie aus ihrer jetzigen Aktivität in der Partei zurückgedrängt würden.' Flemend vroeg Woog of hij op De Visser kon rekenen bij het weer gezond maken van de CPH. De geadresseerde hapte meteen toe. De Visser vroeg of Woog hem zo snel mogelijk persoonlijk in naam van het EKKI kon medelen dat de Komintern instemde met zijn lijsttrekkerschap bij de komende kamerverkiezingen. Ten overvloede voegde hij eraan toe: 'Persönlich bin und bleibe ich *unter jeder Umstände die 3. Int. Nat. treu*.'¹²³

Van deze loyaliteit gaf De Visser tijdens het partijcongres niet meteen blijk. Hij sloot zich niet bij de oppositie aan, ofschoon deze zich onvoorwaardelijk achter de Komintern schaarde. De Visser aanvaardde eerst zelfs de derde positie op de door Wijnkoop geleide kandidatenlijst, zij het dat hij zijn kandidatuur afhankelijk stelde van de goedkeuring van Moskou. Volgens de oppositie had De Visser het laten afweten omdat er geen Komintern-delegatie aanwezig was: hij wist zo niet zeker welke kant het op zou gaan.¹²⁴ Onmiddellijk na het eerste afwijzende telegram uit Moskou draaide De Visser evenwel bij: hij kantte zich tegen Wijnkoop en stelde zich geheel op de lijn van de Komintern.¹²⁵ Humbert-Droz vond hem zeer waardevol vanwege de brugfunctie die hij zou kunnen vervullen tussen de oppositie en de conciliante vleugel van de meerderheid. De Visser volgde Wijnkoop in zijn twee belangrijkste functies op: hij werd niet alleen zoals reeds vermeld lijsttrekker, maar ook de nieuwe partijvoorzitter.

Nieuw partijbestuur loyaal aan Moskou

Op een inderhaast belegde partijconferentie op 24 mei werd onder leiding van Humbert-Droz het nieuwe partijbestuur aangewezen. Volgens de Komintern-uitspraak moesten de posten evenredig verdeeld worden tussen meerderheid en oppositie. Op basis van de uitslag van de stemming over de Rotterdamse resolutie, die Humbert-Droz als uitgangspunt nam voor de onderlinge krachtsverhoudingen, kreeg de meerderheid zes zetels. Omdat het driemanschap zich ook hier afzijdig hield, wees het partijcentrum de personen voor deze plaatsen aan. Naast De Visser namen de diamantwerker Alex Wins (een trouwe aanhanger van Wijnkoop die ech-

ter – zij het tijdelijk – onder de Moskouse druk was bezweken), de kantoorbediende Cees Schalker, de tabaksarbeider Henk van Welzen, de jurist Alex de Leeuw en de timmerman Gerard Perfors zitting. De oppositie kreeg vier zetels toebedeeld, waarvoor zij de oude partijbestuursleden Manuel, Seegers, Van Lakerveld en Van der Glas naar voren schoof.¹²⁶

Het pas in de herfst van 1924 ingestelde politiek en organisatiebureau maakte plaats voor een presidium. Dit orgaan bestond uit partijvoorzitter De Visser, Wins, De Leeuw, Manuel en Seegers. De meerderheid en de oppositie wezen elk een partijsecretaris aan – Wins en Seegers – en een hoofdredacteur van *de Tribune* – Wins en Manuel. Wins zou al snel terugtreden als secretaris en zich op het redactiewerk toelagen. In Moskou stak Van Reesema de loftrampet over het nieuwe bestuur van de CPH. Met uitzondering van De Visser bestond deze leiding uit jongere krachten. De meesten waren in de dertig en tijdens de wereldoorlog en met name door de Russische Revolutie tot het communisme gekomen. Zij zouden minder geremd zijn door sociaal-democratische opvattingen dan hun voorgangers en – hoewel Van Reesema dit niet hardop zei – meer volgzaam.¹²⁷

En om dit laatste draaide het in het conflict. 'Wij moeten een bestuur kiezen, dat het besluit der ЕККИ loyaal uitvoert', zo stelde Humbert-Droz de kwestie op de partijconferentie. De Komintern-vertegenwoordiger liet er nogmaals geen twijfel over bestaan: een congresmeerderheid mocht zich tegen een besluit van Moskou uitspreken en daartegen beroep aantekenen, maar dat ontsloeg haar intussen niet van de plicht het door te voeren – 'anders is geen internationale discipline mogelijk'. Het CPH-congres had met haar omstreden besluit een stap gezet 'op den weg van Frossard en Hoeglund ... Verder op dezen weg gaan beteekent een breuk met de ЕККИ.' Dat het driemanschap persisteerde in zijn boycot van partijfuncties, druiste regelrecht tegen de Komintern-statuten in en werd door Humbert-Droz opnieuw afgekeurd. 'De Comintern eischt samenwerking en geen tegenwerking.'¹²⁸

Revolutionair Arbeiders-Comité

Noch het driemanschap, noch de communistische NAS-leiders ontkwamen aan de toorn van Humbert-Droz. 'Die Führer der N.A.S. entlarven sich als ausgesprochene Feinde der Partei und der Internationale,' schreef hij aan Zinovjev.¹²⁹ Humbert-Droz was kwaad vanwege het ongedisciplineerde gedrag van Sneevliet, Bouwman en Brandsteder. Na het CPH-congres waren zij uit de partij gestapt en hadden zij een kandidatenlijst opgesteld om Wijnkoop en Van Ravesteyn de pas naar de Tweede Kamer af te snijden. Sneevliet had eerder Hammer al bedreigd dat wanneer de CPH dit duo weer zou kandideren het NAS als laatste middel zou meewerken aan een lijst met Roland Holst (die daarvoor overigens toen nog weinig voelde). Later liet de NAS-voorzitter doorschemeren dat zijn vakcentrale weleens een BKSP-lijst kon steunen. Nu was dit tijdstip gekomen, ofschoon binnen het NAS de meer syndicalistisch georiënteerden er grote moeite mee hadden.¹³⁰

Binnen de BKSP had men eveneens lang getwijfeld of men moest meedoen aan de verkiezingen. Begin mei besloot de landelijke vergadering tot deelname om zo de stem van het 'revolutionaire Kommunisme, het Kommunisme van links' te laten horen. Bij dit besluit speelde ook de teleurstelling in de Bond mee over wat men de halfslachtige resolutie van Moskou vond.¹³¹

Het anti-Wijnkoop-sentiment vormde zo de basis voor een electoraal verband tussen de BKSP en de uit de CPH getreden NAS-leiders. In feite leek hiermee de door De Kadt en Sneevliet aangevoerde 'oude' oppositie van vóór het Rotterdamse congres van april 1924 weer hersteld. Onder de naam Revolutionair Arbeiders-Comité (RAC) wilden zij de CPH bij de Tweede-Kamerverkiezingen de weg versperren. Op de eerste plaats stond Kitsz, een populaire voorman van het NAS in Amsterdam. Sneevliet nam de tweede positie in. Nummer vier was Roland Holst, die zich hiertoe had laten overreden. De Kadt zag van een kandidatuur af.¹³²

Het pact hield echter niet lang stand. Toen na de komst van Humbert-Droz het driemanschap zijn functies neerlegde, en daarmee de gemeenschappelijke vijand van Sneevliet en De Kadt van het toneel verdween, viel het RAC uit elkaar. Op verzoek van de Zwitserse vertegenwoordiger bemoeide Moskou zich met de kwestie. Lozovski stuurde namens de RVI een scherp telegram aan het NAS. Hij sprak hierin de voorzitter persoonlijk aan: 'Grosses Bedenken ruft Stellungnahme Sneevliets hervor.' De Komintern eiste in een open brief intrekking van de RAC-lijst en riep de Nederlandse arbeiders op om CPH te stemmen.¹³³ Daarnaast droeg Roland Holst haar steentje bij, gesouffleerd door Humbert-Droz. Hij zocht haar in gezelschap van Schlecht en De Kadt in Zundert op. Het bezoek liep in het honderd doordat Schlecht werd gearresteerd. Vlak daarna ontmoette Roland Holst de Zwitser, die zij zoals vermeld al jaren kende, in Amsterdam. Zij kwam tot de conclusie dat er met Wijnkoops vertrek een nieuwe situatie was ontstaan. Vasthouden aan het RAC zou een botsing met de nieuwe CPH-leiding betekenen, terwijl nu juist de samensmelting moest worden voorbereid. Roland Holst drong er bij Sneevliet op aan de kandidatenlijst in te trekken; 'door de halve overwinning van de oppositie krijgt de RAC-lijst ... een anti-communistisch, anti-KI [Komintern] karakter'.¹³⁴

De Kadt verzette zich met hand en tand tegen de opheffing van de electorale concurrent voor de CPH. Volgens hem was er met het aan het bewind komen van De Visser in wezen niets veranderd. In zeer harde bewoordingen haalde hij uit naar de nieuwe eerste man van de CPH: 'het Wijnkoop-element in z'n allermisselijksten en goorsten vorm beheerscht op het oogenblik de partij in den persoon van den waarnemenden partij-voorzitter en leider van den verkiezingslijst der C.P.H., de Visser'. De BKSP steunde De Kadt in deze afwijzende opstelling, maar het pleit was al beslecht.¹³⁵

Begin juni besloten de communistische NAS-aanvoerders zich terug te trekken uit het RAC. De nieuwe leiding van de CPH was zeer ingenomen met deze stap. Zij juichte echter te vroeg, want de BKSP besloot de reeds ingediende lijst te handha-

ven.¹³⁶ Hoewel Roland Holst als kandidaat had bedankt, bleef ze wel op de lijst staan, evenals Kitsz en Sneevliet: formeel konden hun namen niet meer geschrapt worden.

Het driemanschap en de internationale discipline

'Hier is een historische periode afgesloten', zo merkte Romein op in een vleiende terugblik bij het terugtreden van Wijnkoop, Van Ravesteyn en Ceton.¹³⁷ De redacteur van *de Tribune*, die later een eminent geschiedkundige zou worden, liet na aan te geven wat nu precies tot het heengaan van het driemanschap had geleid. Vakgenoten die zich later met deze kwestie bezighielden, probeerden dit wel. De historicus Harmsen stelt dat de breuk 'primair een Nederlandse en geen Komintern-aan gelegenheid betreft. Niet de democratie en discipline binnen de Komintern is het punt waar het om draait ..., hoogstens die binnen de CPH, maar doorslaggevend is de vakverenigingspolitiek.'¹³⁸ Bij dat laatste sluit Stutje zich aan, zij het dat hij wel de rol van Moskou lijkt te erkennen. Hij is van mening dat 'Wijnkoop te maken had met een Comintern die het NAS belangrijker vond dan discipline en eenheidsfront-politiek'.¹³⁹

Het probleem bij deze verklaringen is dat zij het partijconflict te zeer verenigen tot de vakbondskwestie alleen. Hoe belangrijk die ook is geweest, de verschillende elkaar opvolgende opposities stelden ook wel degelijk de dictatoriale en organisatorisch weinig efficiënte wijze waarop het driemanschap de partij leidde aan de kaak. Hun eis dat Wijnkoop en de zijnen weg moesten was dan ook niet alleen bedoeld om de relatie met het NAS te verbeteren, maar tevens gericht op de vorming van een meer voor kritiek openstaande, democratische partij.

Een groter bezwaar is echter dat beide analyses voorbijgaan aan het feit dat het in het conflict in 1925 tussen de partijleiding en de Komintern onmiskenbaar om de discipline ging. De vakbondskwestie speelde als zodanig hierbij zelfs geen directe rol: Moskou droeg Wijnkoop op de minderheid proportioneel in de partijleiding en op de kandidatenlijst toe te laten en stond, nadat de partijleiding in Nederland dit onuitvoerbaar had genoemd, voor alles op doorvoering van deze consignes. Zowel Kuusinen als Humbert-Droz peperde Wijnkoop dit in. Niettemin volhardde de CPH-voorzitter in zijn afwijzing van de door de Komintern gesteld eisen.

Dat de oppositie, die voortdurend had geroepen dat de partijleiding de Komintern-politiek niet wenste uit te voeren, meende dat de discipline de inzet van het geschil met Moskou was, ligt voor de hand.¹⁴⁰ Van Ravesteyn vond dit echter zelf ook. Zoals reeds vermeld had hij het conflict al van tevoren zien aankomen, waarbij hij vreesde dat het zich zou toespitsen op de kandidaatstelling (en niet op de vakbewegingspolitiek). Zijn verwachting kwam uit: de Komintern wilde in zijn plaats een vertegenwoordiger van de oppositie als tweede op de kandidatenlijst. Enkele maanden na zijn val plaatste Van Ravesteyn dit in een breder kader. In de strijd met Moskou zou het zijn gegaan om de autonomie der CPH – een interpretatie waaraan hij voortaan zou vasthouden.¹⁴¹

Deze zeer plausibele visie was het logische uitvloeisel van de opstelling van het driemanschap ten aanzien van de centralisatie van de Komintern, waarbij het wel de lusten (een versterking van de eigen positie in de partij), maar niet de lasten (gehoorzaamheid aan Moskou) accepteerde. Dit gold ook voor Ceton, die in principe een zelfde kijk op het conflict had als Van Ravesteyn. Alleen voor Wijnkoop lagen de zaken anders: zijn identificatie met Moskou was sterker dan die van de beide andere partijleiders. Hij lijkt meer bereid te zijn geweest de autoriteit van de Komintern te erkennen; in die zin was de Wijnkoop van 1925 een andere persoon dan het opgewonden standje van het tweede wereldcongres van 1920. Voorlopig was zijn trouw aan zijn vriend Van Ravesteyn evenwel nog groter dan zijn loyaliteit aan Moskou.¹⁴²

Wat ook de aanleiding moge zijn geweest, in de gecentraliseerde, door Moskou gedomineerde Komintern van het midden van de jaren twintig zou alles op een conflict uitlopen wanneer de partijleiding zich niet volgbaar zou opstellen. 'Any issue, whether of policy or of personalities, arising in any communist party automatically tended to become an issue for or against Moscow. Loyalty to the line laid down by Comintern was the test of a good party member,' merkt Carr terecht op.¹⁴³ Voor beproefde leiders als Wijnkoop en Van Ravesteyn ging dat te ver; evenals vóór hen bijvoorbeeld voor Levi, Frossard, Tranmeal en Höglund.¹⁴⁴

Scheuren in de monolithische Komintern

Dat de vakbondskwestie Wijnkoop niet de das omdeed, blijkt nog wel het duidelijkst uit het feit dat de Komintern-top hem na de zitting van de Holländische Kommission als partijleider had laten zitten – ondanks pogingen van Woog en Neumann om hem te doen struikelen. Dit jeugdige tweetal was weliswaar snel opgeklommen in de rangen van de Komintern, maar behoorde niet tot de elite die uiteindelijk de beslissingen nam. Toen Woog en Neumann de groep-Manuel het sein tot de aanval gaven, hadden zij hiervoor kennelijk geen fiat gevraagd aan hun superieuren. Op het beslissende moment maakten Zinovjev en Kuusinen een andere afweging dan hun medewerkers: Van Ravesteyn moest gaan, Wijnkoop kon blijven – wat de partijoppositie, het NAS of de BKSP er ook van mochten vinden.

Deze gang van zaken toont aan dat achter de voorgevel van de monolithisch ogende Komintern de mindere goden een zekere speelruimte hadden om eigen initiatieven te ontwikkelen. Het proces van centralisatie dat de wereldorganisatie doormaakte, had er tegen het midden van de jaren twintig kennelijk nog niet toe geleid dat alle activiteiten op het tweede echelon in Moskou uitsluitend in opdracht van de politieke top werden ontplooid. Vanzelfsprekend kon de top (of de Russische delegatie in de Komintern-leiding) wél anders besluiten. Niettemin school volgens Van Ravesteyn in deze relatieve autonomie van het Komintern-apparaat het grootste gevaar voor de partijleiding. 'Wp. vertrouwt op de groote lijnen die de politiek van Sinofjef bepalen en die overeenkomen met de onze, daar identiek mee zijn.

Maar de werkelijkheid is, dat wij nu al volle 2 jaar sinds begin 1923 worstelen, ja modderen met de bureaucratie der Internationale.' Deze zou volgens de partij-ideoloog het NAS te veel in bescherming nemen.¹⁴⁵

In de constatering van Van Ravesteyn dat het beleid van de partijleiding spoorde met de lijn van Zinovjev, schuilt mogelijk een voorname reden voor het feit dat de Komintern-voorzitter Wijnkoop de hand boven het hoofd hield – in combinatie met de wetenschap in Moskou dat de meerderheid in de CPH achter haar voorzitter stond. Van de punten waarover overeenstemming bestond, was het anti-trotskisme wellicht doorslaggevend. Hoewel Wijnkoop de reputatie had 'rechts' te zijn werd hij niet geassocieerd met het trotskisme, zoals de gangbare politieke gelijkstelling destijds in de Komintern was. Boecharin noemde de CPH-voorzitter tijdens de Erweiterte Exekutive niet in zijn rijtje van trotskistische zondaars, en in de resolutie van de Holländische Kommission kwam de term trotskisme in het geheel niet voor. Met dergelijke beschuldigingen aan het adres van Wijnkoop kreeg de oppositie in de commissie geen voet aan de grond.¹⁴⁶

Volgens Van Reesema, die als sympathisant van de oppositie en medewerker van de Holländische Kommission ook zeer teleurgesteld was, was de behandeling van de hierboven reeds aangestipte problemen van de Tsjecho-Slowaakse partij ook van invloed geweest. Hij meende dat de Komintern Wijnkoop niet op dat moment had willen laten vallen om politieke motieven die buiten de CPH lagen. 'De redenen dat men hem nu behouden wilde waren: men wilde geen acute crisis *door ingrijpen van bovenaf* met het oog op de Tsjechische kwestie.'¹⁴⁷ Waarschijnlijk doelde Van Reesema hier op de gevoeligheden in deze partij met betrekking tot de interventies van de Komintern.

Hoe dan ook: het was niet de vakbondskwestie, maar de weigering de Moskouse besluiten ten uitvoer te brengen die de val van het driemanschap inluidde. Doordat Wijnkoop zijn lot had verbonden aan Van Ravesteyn, ging hij met hem ten onder. Het domesticatieproces van de CPH raakte hiermee in een nieuwe fase. Uit de gebeurtenissen kon de gehele partij, inclusief haar nieuwe leiding, slechts één conclusie trekken: de besluiten van Moskou konden niet straffeloos aan de laars worden gelapt.